

Lunds Universitet

Institutionen för arkeologi och antikens historia

Masteruppsats i Historisk Arkeologi VT 2012

Johan Green

Handledare: Jes Wienberg

Examinator: Mats Roslund

LUNDS UNIVERSITET

Humaniora och teologi

Rumslighet, funktion och symbolik

Medeltida skandinaviskt gravskick med fokus på barn i kyrkor

Abstract

Title: "Spatiality, function and symbolism - Medieval Scandinavian burial customs with focus on children in churches".

The aim of this master thesis is to shed light upon children buried inside churches. To do this, the author uses spatiality, symbolism, functionality and gender as theoretical perspectives. The material culture comes from seven different sites around Scandinavia. They are connected in such a way that both the church and the surrounding cemetery have been excavated. Also earlier research and medieval texts are used as material. The method used in the thesis is comparison. The author wants to see if there are similarities or differences between the different geographical areas but also within each site. The author believes that there are connections between children buried in the churches and those buried in the cemetery, according to the used grave material. But analyzing the children in churches together with the used perspectives, it seems that those children might have been placed in this high status area for many reasons.

Tack till

Gunilla Gardelin, kulturmiljöutvecklare och arkeolog på Kulturen i Lund, som har hjälpt mig med framtagning av arkivmaterial och scanning av bilder. Maria Cinthio, tidigare antikvarie på Kulturen i Lund, som gett mig gravnummer ur sin privata databas vilket underlättade min identifiering av barngravar i S:t Stefan och Drotten. Jag fick även använda en bild ur hennes bok i min uppsats. Kristina Jonsson, arkeolog vid stiftelsen Kulturmiljövård, som givit mig tillåtelse att använda en bild från hennes avhandling. Dessutom har hon delat med sig av sin privata databas rörande S:t Peterskyrkan i Tønsberg. Elisabeth Iregren, professor emerita vid Lunds universitet, som lånade ut en artikel till mig från sitt privata bibliotek. Fredrik Fahlander, forskare vid Stockholms universitet, som har gett mig tillåtelse att använda en bild ur en av hans böcker. Jens Velle, redaktör på förlaget Hikuin och verksam vid Århus universitet, som har tillåtit mig använda en bild från tidsskriften Hikuin. Jes Wienberg, professor vid Lunds universitet, för goda råd och engagemang i uppsatsprocessen. Kurskamraterna Fredric Wirbrand och Oskar Spjuth som läst och kommenterat uppsatsen.

Bilden på framsidan visar i nederkant barngravens funnen i västmuren i kyrkan S:t Mårten. Fotografiet är taget omkring år 1915. Beskuret. Från Kulturens A-Arkiv för S:t Mårten 4.

Innehåll

1 Inledning.....	5
1.1 Presentation av ämne och syfte	5
1.2 Disposition.....	6
1.3 Problemställning.....	7
2 Teoretiska perspektiv	8
2.1 Närheten till det heliga	8
2.2 Funktion och symbolik.....	10
2.3 Genus.....	10
3 Metod	11
3.1 Jämförelse.....	11
4 Avgränsning	12
4.1 Precisering av ämne.....	12
5 Källor.....	13
5.1 Möjligheter och begränsningar.....	13
6 Tidigare forskning	14
6.1 Rumslighet.....	14
6.2 Kyrkans funktion och symbolik.....	17
6.3 Barn	21
7 Utvalda kyrkor.....	24
7.1 Lund.....	24
7.1.1 S:t Stefan	24
7.1.2 Drotten.....	26
7.1.3 S:t Märten.....	29
7.2 Utblickar	30
7.2.1 S:t Clemens i Helsingborg.....	30
7.2.2 Tirup.....	33
7.2.3 Västerhus i Jämtland	34
7.2.4 S:t Peterskyrkan i Tønsberg	36
8 Analys och diskussion	38
8.1 Analysens upplägg	38
8.2 Vilka var barn under medeltiden?	38

8.3 Barn och rumslighet	39
8.4 Barn och kyrkans funktion samt symbolik	41
8.5 Synen på barn under medeltiden	44
8.6 Konklusion	45
8.7 Vidare forskning	46
9 Sammanfattning	46
9.1 En snabbgenomgång	46
10 Referenser	48
10.1 Arkivmaterial	48
10.2 Otryckt material	48
10.3 Tryckt material	48
10.4 Internet	53
10.5 E-mail	53
10.6 Muntliga uppgifter	53
11 Bilagor	54
11.1 Bilaga 1	54
11.2 Bilaga 2	55
11.3 Bilaga 3	57

1 Inledning

1.1 Presentation av ämne och syfte

Sysslar man med historisk arkeologi, då arbetar man ofta med både materiell kultur och text. Det kommer denna uppsats också att göra, då jag vill belysa fenomenet med barn begravda i kyrkor. För i kontrasten mellan materiell kultur och text, kan nya bilder av det förflutna skapas.¹ Texter kan i många fall sägas uttrycka ett ideal eller norm, medan det arkeologiska materialet representerar praxis.²

Mitt val att arbeta med gravar har följt mig genom studiernas gång. Både fortsättningskurs- och kandidatuppsats har fokuserat på olika fenomen inom detta område. Med det i bakhuvudet är det lätt att förstå ämnet för denna uppsats. All läsning om kyrkor, kyrkogårdar och gravar har helt enkelt givit mig uppslag och idéer.

I arkeologisk litteratur stöter man ofta på ett antal exempel på totalt utgrävda kyrkogårdar och kyrkor, samt några där stora delar av både kyrka och kyrkogård har undersökts. Dessa används flitigt av forskarvärlden för att tolka dåtiden. Ett exempel på tolkningar är så kallade sociala zoner, det vill säga att status går att spåra via gravars placering i det heliga rummet. Jag har funnit ett i mina ögon dåligt belyst material i denna sfär, och det är barn begravda inuti kyrkor. I litteraturen som berör totalt utgrävda kyrkor och kyrkogårdar nämns ofta särskilda ”barnområden”, alltså ytor där ansamlingar av begravda barn har påträffats.³ Har det även hittats barn inne i kyrkorna, berörs de dock inte nämnvärt. Ett undantag är dock Berit J. Sellevold, som skrev en artikel 1997. I Albanuskyrkan i Selja Norge har ett antal barn begravts i kyrkan. Sellevold menar att det kan kopplas till klosterkyrkans ekonomi. Klostret sålde förnäma gravplatser till rika föräldrar, för att få in pengar.⁴ Men generellt sett finns barnen begravda i kyrkor mest som en parentes i litteraturen, det vill säga att de hittats och att de existerar. Därmed kan man säga att syftet med min uppsats är att belysa detta material. Var uppsatsens använda platser är belägna syns på fig 1.

¹ Andrén 1997: 186.

² Mejsholm 2009: 162. Man bör dock vara medveten om att all text inte uttrycker en sanning, jfr Kjeldstadli 1998: 168.

³ T.ex. Jonsson 1999: 22, med tillhörande referenser.

⁴ Sellevold 1997: 23.

Fig 1. Nr 1 Lund, 2 Helsingborg, 3 Tirup, 4 Västerhus och 5 Tønsberg. Observera att Västerhus tillhörde Norge under medeltiden. Lund och Helsingborg tillhörde Danmark. Efter Jonsson 2009: 18.

1.2 Disposition

Här följer ett avsnitt som ska beskriva uppsatsens upplägg. I detta första kapitel, min inledning, presenterar jag mitt ämne och syftet med denna uppsats. Jag redovisar även min problemställning, som är startskottet för föreliggande arbete. Jag tar upp de frågor jag vill undersöka och förhoppningsvis få svar på.

För att kunna svara på mina frågor krävs att materialet analyseras på särskilda sätt. I akademisk forskning kallas detta för teori. Denna uppsats använder sig av rumslighet,

funktion och symbolik samt genus som teoretiska perspektiv. Jag ger en introduktion till dessa i kapitel 2.

I kapitel 3 kommer ett metodavsnitt. Här berättar jag hur jag gått tillväga för att få svar på mina frågor.

I en uppsats av detta omfång krävs det klara gränser för att analysen ska kunna gå att genomföra inom kursens tidsperiod och på ett begränsat antal sidor. I kapitel 4 redogör jag för uppsatsens avgränsningar.

I kapitel 5 kommer en text om uppsatsens källor. Jämte begränsningar, det som brukar kallas för källkritik, har material även möjligheter. Det kommer jag visa i detta avsnitt.

Den tidigare forskningen kring mitt valda område kommer i kapitel 6. Här redogör jag för vad tidigare forskare har skrivit rörande rumslighet, funktion och symbolik samt barn. Gravar kommer att infogas i de avsnitt där det passar. Den tidigare forskningen är inom varje kapitel indelad efter tema, exempelvis forskning kring könssegregering.

De använda exemplen på kyrkor och kyrkogårdar presenteras i kapitel 7. Uppsatsens huvudfokus är Lund och därför redovisas det först. S:t Stefan inleder av den anledningen att den platsen var den första att grävas ut totalt vid ett och samma tillfälle. Därefter följer Drotten och S:t Mårten. Sedan följer indelning efter närhet till Lund samt hur väl platsen undersökts. S:t Clemens låg i Helsingborg och därmed nära Lund. Därefter följer Tirup, som också tillhörde medeltida Danmark. Sedan följer Västerhus, som under medeltiden låg i Norge. S:t Peterskyrkan i Tønsberg, som också låg Norge avslutar sedan presentationen, eftersom platsen inte är totalt utgrävd. Till varje plats ges en kort historik, när området grävts ut och vad som påträffats utöver beskrivningen av gravarna. Finns det teorier om särskilda statuszoner eller gravar, nämns även de.

Min egen analys, som kopplar samman den tidigare forskningen med de utvalda kyrkorna och kyrkogårdarna, kommer i kapitel 8. Analysen följer de teoretiska perspektiven samt mina frågor och delas upp därefter. I kapitel 8 finns även en konklusion samt förslag till vidare forskning.

I kapitel 9 finns en sammanfattning. Kapitel 10 redovisar mina använda referenser och i kapitel 11 finns bilagor.

1.3 Problemställning

Mitt material ger upphov till en mängd frågor. Jag började fundera på varför barn begravdes i kyrkor i och med att materialet är dåligt belyst. För att svara på en så övergripande fråga krävs

dock fler delfrågor. Dessa har vuxit fram under arbetets gång, dels genom läsning i relaterad litteratur och dels i samspråk med min handledare. För att få överblick över alla frågor krävs ett slags indelning. Det ligger ingen rangordning i frågorna, utan alla är lika viktiga i mitt arbete. Men indelningen kan sägas gå från stort till smått, från synen på barn till det heliga rummet med både kyrka och omgivande kyrkogård. Detta leder sedan vidare ned till frågor rörande den enskilda graven. Förhoppningen är att alla frågor gör att bilden breddas kring fenomenet med barn begravda i kyrkor.

Hur var medeltidens syn på barn? Denna övergripande fråga leder mig vidare till frågan om det går att se skillnad på barnbegravningar i kyrkan jämfört med barn begravda utanför? Ett exempel kan vara om de kistor som användes skiljer sig åt grupperna emellan. Om det skiljer sig åt, går det kanske att se barn begravda i kyrkor som en egen grupp? Det finns kanske gemensamma nämnare mellan de exempel på barngravar inuti kyrkor som jag tar upp i mitt material. Var i kyrkan jordfästes barnen? Finns det möjligtvis särskilda ytor där barn ofta hamnade, precis som med de nämnda klustren på kyrkogårdarna. Barn hamnade kanske i grupp även inne i kyrkorna? I själva graven, låg barnen ensamma eller tillsammans med vuxna individer? Förhoppningsvis gör alla dessa frågor att jag kan ge svar på varför barn begravdes i kyrkor? I förlängningen hoppas jag även att materialet kan ge svar på om yngre barn behandlades annorlunda jämfört med äldre barn. Det beror dock på hur väl undersökta gravarna är. Detsamma gäller tidsaspekten. Det går kanske att se om barngravarna placerades olika över tid.

2 Teoretiska perspektiv

2.1 Närheten till det heliga

Ett av mina perspektiv, det vill säga sätt att analysera materialet, kan kortfattat beskrivas som närheten till det heliga. Det heliga i detta fall innebär altaret med mässoffer och relikier.⁵ Enligt bevarade norska lagar, Borgartingsloven⁶ och Eidsivatingslöven⁷, skulle människor

⁵ Andrén 2000: 8.

⁶ Den äldsta bevarade handskriften är från omkring 1300. Men det finns spår i lagen som går tillbaka till 1000-talet, jfr Arup Seip 1957: 149.

⁷ Den äldsta bevarade handskriften är från cirka 1320. Lagen har dock spår som går tillbaka till 1000-talet, jfr Knudsen 1958: 527.

begravas i olika zoner runt kyrkan. Exempelvis skulle så kallade lendmenn⁸ begravas på kyrkans södra och östra sidor precis i takdroppet.⁹ Längst ut på kyrkogården skulle bland annat frigivna slavar få sin sista vila (fig 2).¹⁰ Denna rumsliga ordning var kopplad till en social ordning, då de som kom att begravas närmast kyrkorna tillhörde dåtidens elit, även om individuella variationer säkert förekom.¹¹ Dessa lagar var inte rådande för hela Skandinavien, men då mitt undersökningsområde kan sägas tillhöra samma kultursfär, kan det vara intressant att arbeta med dessa skrifter.

Jag kommer alltså att använda mig av ett spatialt och socialt perspektiv, vilka är nära knutna till varandra, i mitt arbete. Gravarnas placering i förhållande till en mängd kategorier kommer att analyseras. Dels dess placering i kyrkorna och dels dess placering i förhållande till andra gravar. Jag kommer att gå djupare in på forskningen kring detta fenomen i kapitel 6.1. Till rumsligheten hör även altare, då de som redan nämnts ansågs vara det mest heliga i en kyrka. I min analys ska jag försöka väva in deras placering i de dåtida kyrkorna, för att jämföra den med placeringen av de begravda barnen.

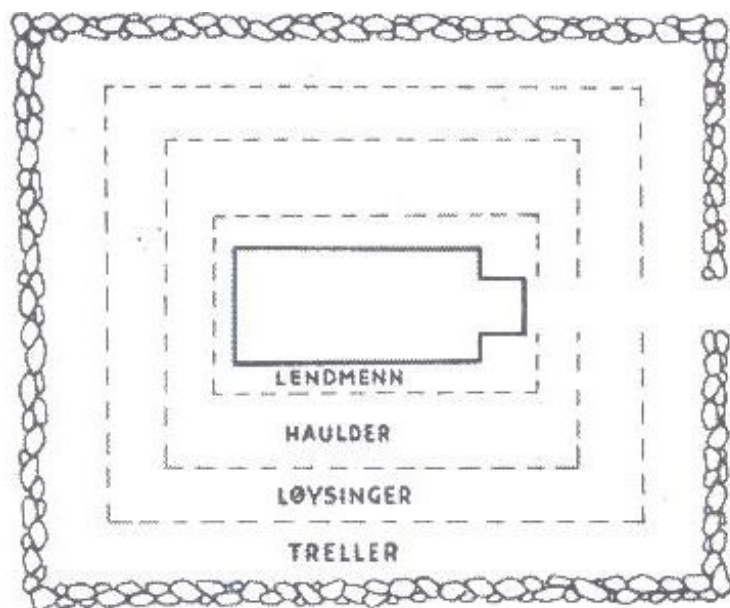

Fig 2. De norska lagarna omsatt till en överskådlig modell. Från Bull 1959: 51. Haulder var bönder och løysinger frigivna, jfr Andren 2000: 8.

⁸ En lendmann är en person som fått land av kungen. Namnet är en titel och en person med denna hade hög rang, jfr Bøe 1965: 498ff.

⁹ ”Skal graua lenda men austan at kirkiu och i lande sunnan undir upsa dropa”, jfr Keyser & Munch 1846: 345. Att ligga under takdroppet blev exklusivt eftersom vatten som varit i kontakt med kyrkan ansågs vara välsignat, jfr Nilsson 1989: 135.

¹⁰ Andren 2000: 8.

¹¹ Andren 2000: 9.

2.2 Funktion och symbolik

Detta avsnitt om teoretiska perspektiv är tvådelat. Dels fokuserar det på kyrkorummets funktion och dels på dess symbolik. Det är två delar som kan vara svåra att åtskilja. Ett rum kan både ha en särskild funktion samtidigt som rummet bär på symbolik.

Vad gäller funktion, har kyrkornas rum haft en mängd sådana. Att de haft funktion överhuvudtaget behöver egentligen inte argumenteras för, då det är uppenbart. Men för att nämna ett par exempel på funktion, kan sägas att om ett torn tolkas vara ett gravkapell för kyrkans grundare, då är det intressant om barn påträffas där. Kanske har barnet begravts i tornet för att det tillhörde kyrkogrundarens familj. Ett annat exempel kan vara dopfontens placering. Hamnade barn nära den, då är det lätt att se en koppling varför de begravdes just där. Dopfonten är starkt förknippad med barn, och därför kan de ha fått sin gravplats i anslutning till denna.

Ett annat sätt att nå svaret på varför barn begravdes i kyrkor kan vara att analysera symbolik. Arkitektoniska rum är kapabla att frammana känslor, menar geografen Yi-Fu Tuan. Den känslomässiga relationen mellan fysiska former och mänskliga känslor finns ofta i verben som används för att beskriva det vi ser. Till exempel sägs kupoler svälla och valv fjädra.¹² Detta innebär att byggnader består av andra dimensioner än de fysiska delar besökare kan se med blotta ögat. Med andra dimensioner menar jag i detta fall symbolik. Dick Harrison kallar detta för kvalitativa rum och menar att under medeltiden var rummens betydelser och meningar mycket starkare än idag.¹³

Kyrkor består av olika rum och alla dessa bär på symbolik. Exempelvis kan ett västtorn ses som en jordisk version av det himmelska Jerusalem, då tornen gör kyrkan lik en befäst stad.¹⁴ Det betyder att en begravning kan bör kunna ses på olika sätt, beroende på var i kyrkorummet den sker. Jag redovisar tidigare forskning kring kyrkors funktion och symbolik i kapitel 6.2.

2.3 Genus

Jag kommer utöver ovan nämnda perspektiv även att fokusera på genus, eftersom jag behandlar barn i mitt arbete. Genusforskningen var från början främst fokuserad på att

¹² Tuan 1990: 28f.

¹³ Harrison 1998: 22.

¹⁴ Nilsson 2009: 67.

synliggöra kvinnor, men numera har perspektivet breddats och forskning kring barn börjar nu bli ett etablerat forskningsfält inom humaniora.¹⁵

Genus innebär socialt kön, till skillnad från människors biologiska kön. Individens sociala kön är laddat med normer och värderingar. En aspekt av genus handlar om hur samhällen organiserar sig och hur individer uppfattar sig själva.¹⁶ Hur de små barnen i min uppsats har agerat och vad de tänkt om sig själva är svårt att nå, för att inte säga omöjligt. Barnen bör inte ha kunnat påverka var i det heliga rummet de skulle komma att gravläggas. Däremot bör det gå att nå hur det medeltida samhället såg på de små genom att analysera mina exempel på barngravar, för barn har nog alltid varit utlämnade till de vuxnas tycke och tänk.¹⁷

Går det att se barnen i kyrkorna som en grupp som behandlades på ett särskilt sätt? Genusstudier av särskilda åldersgrupper har genomförts, även om de fortfarande är få till antalet.¹⁸ Forskning kring barn redovisas i kapitel 6.3.

3 Metod

3.1 Jämförelse

Metoden i denna uppsats är komparativ, men på flera nivåer. För det första jämförs mina exempel sinsemellan. Detta för att försöka finna mönster eller skillnader i det totala materialet. Är mina exempel enhetliga eller skiljer de sig åt, exempelvis rörande kistornas material? Är Lund annorlunda jämfört med de andra exemplen? För det andra jämförs barngravarna med andra gravar i dess närhet. Detta för att se om det är något särskilt som särskiljer de i kyrkan placerade gravarna jämfört med de övriga. Till detta vävs rumsligheten in, det vill säga var barnen begravdes. Detta bör vara bra verktyg för att granska materialet, då kristna gravar i regel följer en viss mall.¹⁹ De parametrar som nämnts är detaljer som forskarvärlden studerar när de arbetar med medeltida gravmaterial.²⁰ Information kring

¹⁵ Fahlander 2011: förord.

¹⁶ Stig Sørensen 2000: 52f.

¹⁷ Fahlander 2011: 10.

¹⁸ Jonsson 2009b: 27.

¹⁹ Andrén 2000: 7. Den medeltida kristna mallen innebär generellt sett att de svepta individerna begravdes på en kyrkogård, med huvudet i väst och fötterna i öst. Gravgåvor var inget vanligt fenomen under denna tid, jfr Jonsson 2009b: 29.

²⁰ Jonsson 2009b: 21f.

uppsatsens kyrkor, kyrkogårdar och gravar finns i lättöverskådlig tabellform (bilaga 1), men även i den löpande texten.

Dessutom görs jämförelser mellan materiell kultur och text. Även om den materiella kulturen, det vill säga gravarna, i detta fall studeras i text- och bildform. För utifrån materiell kultur går det att problematisera texter och bilder, vilket i detta fall betyder de norska lagarna och andra bevarade medeltida skrifter. Denna jämförande metod kan ge fruktbara resultat. Exempelvis går det att spåra när materiell kultur motsäger sociala normer och ideologi.²¹ Utöver detta kontrasteras gravarna mot olika forskares teorier om kyrkors funktioner och symbolik. Genom att studera olika delar av fenomenet med barn begravda i kyrkor samt att jämföra skilda områden med varandra för att nå ny kunskap, gör att arbetsgången bär tydliga spår av hermeneutik. När delar av helheten studeras, nås ny kunskap om helheten. Att skifta mellan att studera del och helhet, gör att man får fördjupad kunskap om bägge.²²

Samlandet av mina exempel har utgått från de klassiska exemplen på totalt utgrävda kyrkor och kyrkogårdar. Utökning av materialet har skett via läsning av refererad litteratur och i samspråk med handledare.

4 Avgränsning

4.1 Precisering av ämne

Här skulle jag vilja förtydliga att jag har avgränsat mig till exempel från Skandinavien, då material från mer avlägsna områden kan vara vanskligt att jämföra med. Även om kristendomen och dess normer kan sägas ha varit enhetliga, fanns det säkert lokala variationer också. Genom att hålla mig inom ett visst avgränsat område, bör jag kunna skaffa mig ett material som går att jämföra. Jag har Lund som huvudfokus och gör jämförelser med barngravar funna i övriga medeltida Skandinavien. Lund är bra på så vis att materialet är väl publicerat och det finns en pågående diskussion kring fynden. Dessutom finns även jag i Lund, vilket gör att jag med lätthet kan ta del av arkivmaterialet. Observera att jag inte strävar efter att katalogisera eller analysera alla fall där det påträffats barn i kyrkor. Jag fokuserar på platser där både kyrka och kyrkogård grävts ut.

²¹ Andren 1997: 176.

²² Alvesson & Sköldberg 2010: 193f.

Tiden jag rör mig inom är medeltiden, dock har jag valt bort träkyrkor från mitt arbetsmaterial. Jag fokuserar enbart på barngravar funna i stenkyrkor. Detta för att ha en enhetlig grund att utgå från och för att ha ett material som går att behandla i en uppsats av detta omfång.

Med tanke på omfånget, lutar jag mig i många fall på andra forskares tolkningar av gravmaterialet. Det skulle exempelvis vara omöjligt att gå genom alla gravar från Drotten i Lund för dels är det svårt att avgöra till vilken kyrka gravarna har tillhört och dels är gravarna så många att det skulle ta mycket tid i anspråk. Addera sedan övriga kyrkor och kyrkogårdar med tillhörande gravar och materialet blir enormt.

Avslutningsvis kan nämnas att jag inte fokuserar på att spåra biologiskt kön, vilket skulle kunna ge upplysningar om flickor och pojkar hamnade på olika platser i kyrkor. Det hade varit intressant att undersöka, men väljs bort då skeletten i många fall inte är osteologiskt undersökta.

5 Källor

5.1 Möjligheter och begränsningar

I detta avsnitt vill jag diskutera mina källor. Kapitel likt detta brukar i regel heta något i stil med ”källkritik” eller liknande. Det är dock ett lite illa valt ord, då källor även inbjuder till möjligheter och inte enbart kritik. Exempelvis har jag i arbetets gång noterat att vissa exempel på barngravar inte tidsbestämts närmare än att de är senmedeltida. Det kan vara vanskligt att jämföra materiell kultur från olika århundraden, men det ger även upphov till möjligheter. Kan jag exempelvis se en skillnad på att barn behandlades annorlunda under tidig medeltid jämfört med senare?

Vidare har jag skrivit att jag skall fokusera på barn. Barn är dock ett brett begrepp. Att jämföra en individ på tre månader med en 13-åring kan ge missvisande resultat. För att komma runt detta dilemma har jag arbetat brett. Genom att luta mig mot erkända osteologiska modeller har jag beslutat mig för att klassa alla individer upp till 14 år som barn (fig 3).²³ Genom att arbeta brett, kan jag dessutom se om yngre barn behandlades annorlunda än de äldre barnen i min slutliga analys. Jag vill dock tillägga att barn är mer än bara osteologiska analyser i detta sammanhang. Från medeltiden har vi även texter som behandlar barn. Även

²³ Fahlander 2011: 55.

dessa kommer att granskas i avsnittet om tidigare forskning kring barn, kapitel 6.3. Osteologin och de medeltida texterna går kanske inte hand i hand. Om exempelvis en 15-åring räknades som vuxen under medeltiden, men en individ sägs vara 10-16 år gammal då uppstår ett dilemma. Sågs denna individ som ett barn eller vuxen? Vad gjorde att en individ räknades som vuxen? Var det konfirmationen? Att ta reda på gränsen mellan barn och vuxna är därmed av vikt för denna uppsats.

Avslutningsvis kan nämnas att det finns viss problematik med att studera barngravar. Barns skelett förmultnar snabbare än vuxnas och kan därför ge felaktiga data.²⁴ Dock är bevaringsförhållandena inne i en kyrka bättre än de utanför, så i detta fall bör det inte vara något problem.²⁵ Dock kan det vara ett problem i mitt jämförande material från de olika kyrkogårdarna. Men har arkeologerna skrivit att så kan vara fallet; att det kan saknas gravar, då tar jag med det i min analys.

	Martin & Saller 1957	Sjövold 1978	Sellevoid et al 1984	Arcini 1999
Fetus	-	-	-	0?
Infant	-	0-1 y	-	0-9 m
Infans I	0-6/7 år	0-7 år	0-6 år	1-6 år
Infans II	6/7-14/15 år	5-14 år	6-12/14 år	7-14 år
Juvenilis	14/15-18/20 år	10-24 år	12/14-17/19 år	15-19 år
Adultus	18/20-35/40 år	18-44 år	20-35 år	20-39 år
Maturus	35/40-50/60 år	35-64 år	35-55 år	40-59 år
Senilis	-	50-79 år	>60 år	>60 år

Fig 3. Enligt ett flertal osteologer dras en gräns mellan barn och vuxna omkring 14 års ålder. Från Fahlander 2011: 55.

6 Tidigare forskning

6.1 Rumslighet

Som jag nämnde i kapitel 2.1 är rumslighet ett viktigt begrepp i min uppsats. För att inleda på en allmän nivå av forskning kring rumslighet, är det ett vanligt fenomen att människor

²⁴ Kjellström 2011: 202.

²⁵ Om kyrkorna revs vid reformationen, kan bevaringsförhållandena vara goda. Då står inte senare begravingar de medeltida, Wienberg 2012-03-13: muntlig information. Denna uppsats exempel har alla slutat användas under reformationen eller tidigare. Dock kan någon grav tillkommit senare, vilket då nämns i texten.

strukturerar sitt rum.²⁶ Rumsbegrepp och rumsföreställningar är knutet till socialt handlande, det skapas i interaktionen mellan människa och miljö. Rumsligheten blir därmed en spegling av det allmänna sociala klimatet.²⁷ Omsatt till uppsatsens tema, menas det att gravarna och deras kontext kan ge information om det dåtida samhället och inte enbart kring själva dödsritualerna.

Ser vi på medeltida lagar så anas en allmän rumslighetstanke även i dem, för att blicka bortom närheten till det heliga och kyrkorna. Det blev exempelvis ett mer kännbart straff, enligt hemfridslagen i Hälsingland²⁸, om ett brott begicks nära hemmet än om det skedde på åkermarken. En annan passage i Hälsingelagen var den så kallade kyrkofriden. Enligt den var brottet grövre om det begicks vid altaret, jämfört med om det utfördes vid kyrkodörren.²⁹ Att altaret nämns är intressant, då jag i kapitel 2.1 skriver att det är det heligaste i en kyrka. Kyrkofriden kan ses som ett värdeladdat hierarkiskt rum, med Gud som centrum. Gud fanns närvarande via mässoffret på altaret.³⁰ Lagarna kan sägas ha disciplinerat de levande, men även de döda inplacerades i denna kristna hierarkiska rumsordning.³¹ Anders Andréén (2000) har granskat det rumsliga förhållandet mellan de levande och de döda via gravar och donatorsbilder samt dito inskrifter. Från det tidig- och högmedeltida Danmark finns cirka 30 donatorsbilder och inskrifter bevarade. Dessa finns främst i långhuset. Detsamma gäller för gravarna under samma tidsperiod, då de i fallet Lund har placerats i långhus och torn. Däremot finns inga gravar i koren.³² Andréén vill med detta koppla samman en viss grupp av människor (donatorer) med en viss typ av gravar (de inne i kyrkorna). Det var få förunnat att synas i kyrkorummet och det var få förunnat att begravas inne i kyrkorna. Men Andréén ser även att hantverkare har kunnat synas i kyrkorna, när de har signerat exempelvis fönster, portaler och dopfuntar. Hantverkarna finns därmed i samma zoner som donatorerna och de gravar som tolkas som värdiga. Det gör att Andréén menar att närheten till det heliga var ett slags ideologi.³³ De som sågs som mest värdiga i kristendomens ögon, de fick de bästa gravplatserna (men de fick även synas på exempelvis donatorsbilder). Främst handlade det om de mest välställda i samhället, då man kan ana att inte alla hade medel nog att kunna donera till kyrkan. Men även andra kunde överskrida sin sociala position som i fallet med hantverkarna. När Andréén sedan granskar senmedeltiden på samma sätt, noterar han att fler

²⁶ Tuan 1990: 27.

²⁷ Harrison 1998: 19f.

²⁸ Lagen är från cirka år 1320, jfr Andréén 2000: 21.

²⁹ Andréén 1999: 385.

³⁰ Andréén 2000: 21.

³¹ Andréén 2000: 22.

³² Andréén 2000: 22.

³³ Andréén 2000: 22.

donatorsbilder finns och att de är mer spridda i kyrkorummet. Det gäller även gravarna. Han anser att mot slutet av medeltiden luckrades begränsningarna upp, vilket gjorde att fler människor fick tillträde till det heliga.³⁴ Detta att det var få förunnat att begravas i kyrkan under tidig medeltid verkar stämma då det i kristendomens början endast var tillåtet för präster, biskopar, kungar, kejsare och furstar.³⁵ Dock går meningarna isär enligt Bertil Nilsson (1989). Det fanns olika uppfattningar, beroende på vilken skrift man granskar. Exempelvis stod det i *Glossa Ordinaria*³⁶ att alla kristna, det vill säga de som döpts, fick begravas i en kyrka.³⁷ Enligt Nya Borgartingsloven³⁸ fick individer begravas i kyrkor med biskopens tillåtelse.³⁹ I Yngre Västgötalagen⁴⁰ omtalas också begravningar i kyrkor. För att bli begravnen i en kyrka skulle individen betala tre mark till prästen.⁴¹ Utöver att begravas nära det heliga var även möjligheten till mässor och förböner till den döda av vikt. Kyrkor med stort antal besökare och med möjlighet att bistå med många mässor för de döda, hade de mest attraktiva begravningsplatserna.⁴² På grund av detta stod kloster högt i kurs, eftersom prästmunkar där kunde bistå med sådana tjänster.⁴³

En annan slags rumslighet är den rörande könsuppdelning mellan män och kvinnor. Enda skriftliga nordiska belägget för en könsuppdelning på kyrkogårdar finns i Eidsivatingslagen.⁴⁴ Denna segregering på kyrkogården tros komma från själva kyrkan, då långhuset var uppdelad i en kvinnsida och en manssida under gudstjänst. Därmed är det inte konstigt om uppdelningen fortsatte även ute på kyrkogården.⁴⁵ Könssegregering i Skandinavien upphör enligt Kieffer-Olsen (1993), som granskat fenomenet på arkeologisk väg, någon gång på 1200- och 1300-talen och det är möjligt att familjevis gravläggning avlöste uppdelningen.⁴⁶ Detta skulle i så fall kunna kopplas till liturgikommentatorn

³⁴ Andrén 2000: 22.

³⁵ Staecker 1997: 208; Madsen 2004: 335.

³⁶ *Glossa Ordinaria* ingår i Gratianus dekret. Gratianus dekret är en sammanställning av texter kring kanonisk lag. När det skrevs är oklart, men omkring år 1140 är ett bud, jfr <http://www.oxfordreference.com/pub/views/home.html> sökord: Decretum of Gratian. Besökt 2012-03-30.

³⁷ Nilsson 1989: 155ff.

³⁸ Lagen kom omkring 1274, då Norge fick ny lagreform, jfr Nilsson 1989: 28. De äldsta bevarade handskrifterna är dock från 1300-talet, jfr Arup Seip 1957: 149

³⁹ Nilsson 1989: 163. ”Hvarn kristinn man skall grafa i kirkiugardi er döyr en æighi i kirkiu nema byscups se löyfui til”, jfr Keyser & Much 1848: 296.

⁴⁰ Lagen är ej daterad, men tros ha tillkommit runt år 1347, jfr Åqvist 1982: 340.

⁴¹ Nilsson 1989: 163f. ”Hua inne uill ligia i kirkiu. gifui hænni þre mark oc præstinum sijn læghorstath oc spöre ey lænspræstin at”, jfr Collin & Schlyter 1827: 88.

⁴² Nilsson 1989: 34.

⁴³ Nilsson 1989: 44.

⁴⁴ Nilsson 1994: 46. ”Karlmen skulu liggia firi sunnan kirkiu en konor firi nordan”, jfr Keyser & Munch 1846: 391.

⁴⁵ Nilsson 1994: 27, 34f, 45, 89.

⁴⁶ Kieffer-Olsen 1993: 121, 176.

Gulielmus Durandus (död 1296) som skrev att man och hustru skulle begravas tillsammans om de själva inte uttryckt motsatsen.⁴⁷ Dock uppvisar inte alla kyrkogårdar en segregering och själva segregeringen är aldrig total.⁴⁸ Detta stämmer väl överens med Jörn Staeckers tankar (1997), då han skriver att de norska lagarna inte är överförbara på hela Skandinavien. De sociala strukturerna ser olika ut, beroende på vilket område det är.⁴⁹ I detta fall syftar Staecker inte på könsuppdelning, utan på social status via gravgåvor. Men tanken är ändå viktig.

6.2 Kyrkors funktion och symbolik

I kapitel 2.2 argumenterade jag för att funktion och symbolik skall ses som två perspektiv och användas därefter. Jag skall därför nu redovisa tidigare forskning kring dessa aspekter. Jag kommer att ta upp information om både romansk och gotisk tid, vilka följer i kronologisk ordning.⁵⁰ Forskning om funktion inleder kapitlet.

Ser vi kort på kyrkan som helhet, var den en religiös och social samlingspunkt i området där den stod. I kyrkan lärdes religionen ut och med tanke på hur välbesökta kyrkor var under medeltiden, kom byggnaderna och deras närområde säkert att bli en plats där människor underhöll sina relationer. För att se vad för funktion de olika rummen i kyrkorna bar på, går vi nu ned på rumsnivå. Beskrivningen sker från öst till väst med de vanligast förekommande beståndsdelarna först. Mindre vanliga beståndsdelar såsom exempelvis vapenhus kommer sist i avsnittet. Därmed inleder vi med absiden. Alla kyrkor är inte utrustade med absid och det är främst en romansk byggnadsdel.⁵¹ I de förekommande fallen innehåller absiden kyrkans högaltare.⁵² Altare, särskilt högaltaret, var det mest heliga i kyrkorna. I altaren fanns relikerna.⁵³ Vid altaret mässade även prästen.

I anslutning till absiden låg koret. I de fall då kyrkan inte var utrustad med absid, stod högaltaret i koret. Koret var prästernas del av kyrkan.⁵⁴ Särskilt tydligt bör detta bli med korskrank, som skilde koret från långhuset.⁵⁵ I gotiska kyrkor fanns inte denna gräns överlag,

⁴⁷ Nilsson 1994: 41, 44.

⁴⁸ Kieffer-Olsen 1993: 121.

⁴⁹ Staecker 1997: 216.

⁵⁰ Den romanska perioden brukar räknas som tiden mellan ca 1050-1250 och gotiken ca 1250-1550, jfr Wienberg 1993: 33.

⁵¹ Nilsson 2009: 49.

⁵² Nilsson 2009: 52.

⁵³ Norberg 1956: 108.

⁵⁴ Nilsson 2009: 54.

⁵⁵ Rydbeck 1964: 194.

utan kor och långhus var i princip samma rum. Dock räknades fortfarande koret som prästerskapets del.⁵⁶

Långhuset var delat i en kvinno- och en manssida. Kvinnorna och männen tog i detta rum del av gudstjänsten. I långhuset fanns även altare. I norr stod kvinnornas Maria-altare och i söder männens med manliga helgon.⁵⁷ Under senare delen av medeltiden hade kyrkor ofta fler altare, då behovet av altarstiftelser ökade.⁵⁸ En annan viktig funktion med långhuset var att där stod i regel dopfunten centralt i rummet under romansk tid.⁵⁹ Under gotisk tid ser forskare som granskat ett antal danska kyrkor att dopfunten har flyttats västerut. Ofta stod den då i långhusets västra del eller i tornet.⁶⁰

Längst i väster finner vi i regel tornet. Alla kyrkor har dock inte haft torn. Vad tornen har haft för funktion är omtvistat. Det finns teorier om att de haft försvarsfunktioner, att de använts till förvar, att tornen varit bostad, att de burit kyrkklockorna och att kyrkägaren haft tornet som sin privata del. Tornen kan även ha använts som dop- eller gravkapell. Det kan tilläggas att det i vissa fall funnits altare i tornen, men främst i de övre våningarna.⁶¹ Generellt kan sägas att romanska torn var gravkapell och knutna till kyrkoägaren, medan torn under gotisk tid användes till dop och förvaring.⁶²

Här följer ett antal rum som främst tillkom under senare delen av medeltiden, det vill säga gotisk tid. De har dock inte funnits vid alla kyrkor. Sakristian var i regel belägen i anslutning till koret. Huvudfunktionen för detta rum var att förvara liturgisk utrustning och värdeföremål. Det kan ha förekommit möten men även begravningar i dessa rum.⁶³ Sakristior kan också ha haft altaren.⁶⁴

Vapenhus fanns i regel framför huvudingången, vilket oftast var södra långhusportalen. Vapenhusen kan ha brukats på olika sätt. Förvaring och möteslokal nämns, men även bikt och ceremonier i samband med dop och trolovning kan ha förekommit. Har det funnits altare i vapenhuset, har vapenhuset kunnat fungera som kapell.⁶⁵

⁵⁶ Nilsson 2009: 99, 102.

⁵⁷ Holmberg 1990: 26. Det kan tilläggas att Holmbergs verk tillkom redan 1972-73. Tryck skedde dock först 1990.

⁵⁸ Nilsson 2009: 101.

⁵⁹ Als Hansen 1995: 27.

⁶⁰ Als Hansen 1995: 35ff.

⁶¹ Nilsson 2009: 65ff. Torn i öst förekommer också. De är dock ej lika vanligt förekommande, jfr Wienberg 1993: 104.

⁶² Wienberg 1993: 102.

⁶³ Nilsson 2009: 122.

⁶⁴ Norberg 1956: 109.

⁶⁵ Nilsson 2009: 116ff.

Kapell byggdes ofta i anslutning till långhuset. Dessa rum blev vanliga när behovet för fler altare ökade. Ett kapell kunde även användas som gravplats.⁶⁶

Här följer nu ett avsnitt om kyrkors symbolik. Jag inleder med symbolik kring hela kyrkan. Först och främst kan grundandet av en kyrka ses som ett grundande av världen, den nya kristna världen.⁶⁷ Medeltida kyrkor, särskilt romanska sådana, förkroppsligade en kristen utopi. Detta betyder att detaljer som målningar, skulpturer och även byggnadsmaterial har uttryckt centrala delar av kristendomens idéer och dess ritualer.⁶⁸ Romanska kyrkor kan symbolisera Guds himmelska palats. Detta eftersom religionen under tidig medeltid fokuserade på Kristus som världshärskare.⁶⁹ Jes Wienberg har i en artikel (1986) framfört en tanke om att samhällets organisering avspeglas i romanska kyrkors arkitektur och även det är en slags symbolik. Under medeltiden var ståndsuppdelningen en realitet. Oratores, de som ber, hade sitt område i koret. Långhuset var platsen för laboratores, de som arbetar. Bellatores de som strider, hade sitt område i tornet.⁷⁰ Tanken är inte svår att följa, då präster predikade från koret. Sockenbefolkningen lyssnade till detta från långhuset. Vad gäller torn, så brukar dessa sammankopplas med världslig makt.⁷¹ I romanska kyrkor anas därmed en hierarki.⁷² Den gotiska kyrkan däremot var mer ett gemensamt hus. Det var av vikt att församlingen kom närmare den förkroppsligade Kristus vid högaltaret. Den gotiska kyrkan kan därför ses som den kristna församlingens mötesplats på jorden. Under senare delen av medeltiden fokuserade religionen på Kristus jordiska existens.⁷³ För att se vad för symbolik de olika rummen bar på, går vi nu ner på rumsnivå. Precis som med kyrkors funktioner, inleder jag med absiden i öster.

I absider fanns i regel en målning på Kristus som den tronande världshärskaren, en så kallad Majestas Domini-framställning. Absiden i sig symboliserade himlen, Gud och gudarnas boning. Symboliken går tillbaka på romersk byggnadskonst, som under denna tid hade flera gudar och därav pluralformen.⁷⁴ Under medeltiden bör dock symboliken endast omfatta Gud i singular. Altaren, av vilket högaltaret oftast stod i absiden, symboliserade Kristi grav eller åtminstone sinnebild av Kristus. Altaren kan dock ses som gravar i och med att de innehåller relikier.⁷⁵

⁶⁶ Wienberg 1993: 94ff.

⁶⁷ Nilsson 2009: 45.

⁶⁸ André 1999: 383.

⁶⁹ Nilsson 2009: 142.

⁷⁰ Wienberg 1986: 54.

⁷¹ Wienberg 1986: 54.

⁷² Nilsson 2009: 97.

⁷³ Nilsson 2009: 141f.

⁷⁴ Nilsson 2009: 52.

⁷⁵ Nilsson 2009: 54.

Väster om absiden fanns koret. Koret var, som vi såg i avsnittet om funktion, starkt förknippat med prästerskapet. Det gällde även symboliken. Koret kan ses som en visualisering av idén att prästerskapet stod i kontakt med Kristus vilken förmedlade Guds nåd till människorna. Det kan koret symbolisera i romanska kyrkor.⁷⁶ Koret under gotisk tid kan symbolisera en slags teater. Prästen verkade fortfarande i koret, men det viktigaste var att se när nattvardsbrödet och vinet förvandlades, i den så kallade elevationen.⁷⁷

Långhuset symboliserade de kristna på jorden.⁷⁸ Särskilt den mänskliga tillvaron efter syndafallet. Målningarna på väggarna visade ofta människornas historia och gav i många fall svar på varför människorna skulle arbeta i sitt anletes svett.⁷⁹ Med tanke på att könsuppdelningen i långhuset nämndes i avsnittet om funktion, kan det vara av intresse att berätta att norr kan symboliseras av den onda ande och söder av den heliga ande.⁸⁰

Vad gäller tornen, har de tolkats haft ett flertal symboliska innebörder precis som rörande deras funktion. Torn har ansetts symbolisera det himmelska Jerusalem, i och med att tornet gör kyrkan lik en befäst stad. Torn, särskilt de i väster och med empurvåning, har även kopplats ihop med världslig makt. Vilket kan betyda att en storman eller annan individ låg bakom dess uppförande. Vidare har tornen varit synliga i landskapet och de har hjälpt människorna att orientera sig. Därmed har tornen präglat individernas upplevelse av rummet och även deras förhållningssätt till det.⁸¹

Sakristian var som vi såg ovan främst förknippad med prästerskapet. Detta utrymme kan ses som prästernas önskan om att distansera sig från lekmännen. Särskilt i gotiska salskyrkor, vilka inte har haft lika avskärmat kor som romanska koryrkor.⁸² Sakristian skulle därmed värna det heliga.⁸³

Vapenhus var ofta placerade vid kyrkans huvudportal. Detta gör att rummet kan ses som en förhall till kyrkan. Därmed bär rummet symbolik kring övergången mellan den jordiska världen och Guds rike.⁸⁴ Kyrkoportaler, och särskilt huvudingången, symboliserar ofta en gräns. Gränsen mellan de där inne och de utanför: gränsen mellan gott och ont.⁸⁵

⁷⁶ Nilsson 2009: 55f; Wienberg 2012-04-11: muntlig uppgift.

⁷⁷ Nilsson 2009: 103f.

⁷⁸ Jonsson 2009b: 52f.

⁷⁹ André 1999: 383f.

⁸⁰ Nilsson 1994: 39.

⁸¹ Nilsson 2009: 67ff. Empurvåning eller herrskapsgalleri kunde vara en särskild våning för kyrkans ägare, jfr Wienberg 1993: 101f.

⁸² Nilsson 2009: 123. En salkyrka är en rektangulär byggnad som består av både kor och långhus. Jämfört med koryrkor har en salkyrka mer enhetlig rumsbildning, jfr Nilsson 2009: 99.

⁸³ Wienberg 1993: 93.

⁸⁴ Wienberg 1993: 97.

⁸⁵ Wansgaard Jürgensen 2009: 19.

Avslutningsvis kommer vi in på kapell. Kapell stiftades i regel av de privilegierade och därmed kan de symbolisera en individ, släkt eller grupp (exempelvis ett gille) vilka ville markera sin fromhet.⁸⁶ Fromhet var av vikt under senmedeltiden, eftersom de döda skulle hjälpas genom skärselden.⁸⁷

6.3 Barn

Som jag nämnde i kapitel 1.1 har forskarvärlden främst fokuserat på så kallade barnområden, det vill säga ytor där kluster av barn påträffats. Dessa ytor är koncentrerade till kyrkogårdarna och inte till ytor i kyrkor. Jag har dock hittat en forskare som tar upp frågan om varför barn begravdes i kyrkor och det är Berit J. Sellevold (1997). I exemplet Selja, skriver hon att detta kloster hade ekonomiska bekymmer och därför sålde de gravplatser till rika föräldrar.⁸⁸

Generellt kan sägas att barn behövde döpas⁸⁹ innan de fick lov att begravas på helig mark. Om barnet var sjukt och inte hade lång tid kvar, gick det dock bra att primsigna.⁹⁰ Men hur länge räknades individer som barn? Enligt svenska, norska och danska landskapslagar var myndighetsåldern under medeltiden generellt sett 15 år.⁹¹ Enligt kyrkan som hade egna ålderskategorier, så kallad kanonisk ålder, inföll myndighetsåldern samtidigt som pubertetsåldern. För pojkar skedde detta vid 14 års ålder och för flickor vid 12 års ålder.⁹² Att det sker ett brott ungefär vid 14-15 års ålder syns även i Isidor av Sevillas (död 636) tankar. Isidor var en spansk biskop och författare.⁹³ Han delade in människans liv i sex åldrar. Den första, *infantia*, varade upp till 7 års ålder. Den andra, *pueritia*, var upp till 14 år.⁹⁴ *Pueritia* betyder barndom.⁹⁵ Sedan fortsätter Isidor med *adolescencia* (upp till 28 år), *juventus* (upp till 50 år), *aetus senioris* eller *gravitas* (upp till 70 år) samt *senectus* (till livets slut).⁹⁶ Vad gäller konfirmation så skedde den i regel när en individ var mellan 6 och 12 år, dock vanligtvis inte tidigare än 7 års ålder. Efter konfirmationen blev individen en sann kristen.⁹⁷

⁸⁶ Wienberg 1993: 97; Wienberg 2012-04-11: muntlig uppgift.

⁸⁷ Wienberg 1993: 94.

⁸⁸ Sellevold 1997: 23.

⁸⁹ När dopet skulle ske är oklart. Enligt isländska lagsamlingen Grágás borde barn dock döpas så snabbt som möjligt, jfr Már Lárússon 1958: 420.

⁹⁰ Nilsson 1987: 146. Primsigning är inledande riter vid barndop och det innebar att motta korsets tecken, jfr Molland 1981: 440ff.

⁹¹ Jørgensen 1981: 35.

⁹² Gallén 1981: 226.

⁹³ <http://www.oxfordreference.com/pub/views/home.html> sökord: Isidore of Seville. Besökt 2012-03-29.

⁹⁴ Augenti & Gilchrist 2011: 494.

⁹⁵ <http://www.oxfordreference.com/pub/views/home.html> sökord: Pueritia. Besökt 2012-03-29.

⁹⁶ Augenti & Gilchrist 2011: 494.

⁹⁷ Andréén 1981: 690ff.

Jag vill även i avsnittet om barn inflika ett par rader om dödlighet eftersom det gjorts studier som visar att dödligheten i regel är som störst när barn är nyfödda. Efter första året sjunker dödligheten successivt. Mönstret är allmänt, det kan sägas gälla för olika tidsperioder.⁹⁸ I en uppsats av detta slag, kan sådan information vara av vikt.

Hur har barn behandlats efter döden? Det finns inga skriftliga källor som talar om hur barn ska gravläggas, enligt Bertil Nilsson (1994).⁹⁹ Med det menar han skandinaviska förhållanden, för i sin bok från 1989 nämner han att påven Urban III (1185-87) har skrivit att fäder fick begrava sina barn var de önskade.¹⁰⁰ Det var en del om skrift, vad säger arkeologin om barngravar?

Bertil Nilsson (1989) skriver att barn har varit spridda på olika områden. Barnen följde inte indelningen i form av könssegregeringen, som kan finnas på vissa kyrkogårdar.¹⁰¹ Senare har han dock ändrat denna uppgift. Då skriver han att barnen har gravlagts efter mönster. Detta mönster kan dock ha varierat över tid och rum och behöver nödvändigtvis inte betyda könssegregering i form av gravar i norr och söder som för kvinnor och män. Han menar även att barnen kan ha behandlats efter läglighet.¹⁰² Det bör betyda att barnen begravdes där de fick plats. Men Nilsson menar även att barn ofta påträffas på statusfyllda platser. Vilket i detta fall är nära kyrkan eller strax öster om den.¹⁰³ Barn som begravts på högt värderade platser beror antagligen på familjens status och inte på grund av barnens eget agerande.¹⁰⁴ Att barn begravts på statusfyllda platser håller även senare forskning med om. Barn hamnade ofta i grupper och i många fall öster om kyrkan.¹⁰⁵ Grupper eller även kallat kluster är intressant, det har fått en student att tänka på dagens minneslundar. Helene Russ (2007) menar att dagens minneslundar för spädbarn i Norge kan vara en fortsättning på medeltidens barnkluster.¹⁰⁶ I andra fall, närmare bestämt Västerhus, har barngrupper tolkats vara massgravar efter epidemier.¹⁰⁷ Men barn begravdes inte alltid i grupper. Att barn begravdes tillsammans med vuxna förekom även det.¹⁰⁸ Det är inte svårt att tänka sig att den vuxne i så fall var släkt till

⁹⁸ Iregren 1992: 74.

⁹⁹ Nilsson 1994: 103.

¹⁰⁰ Nilsson 1989: 203.

¹⁰¹ Nilsson 1989: 142.

¹⁰² Nilsson 1994: 86f. Vad som fick Nilsson att ändra uppfattning var en undersökning gjord av Kieffer-Olsen. Kieffer-Olsen granskade ett antal kyrkogårdar i det medeltida Danmark i sin avhandling från 1993. Även Caroline Arcinis undersökning av skelett från olika kyrkogårdar i medeltida Lund gav Nilsson nya uppslag.

¹⁰³ Nilsson 1994: 87.

¹⁰⁴ Sellevold 1997: 22.

¹⁰⁵ Madsen 2004: 335f.

¹⁰⁶ Russ 2007: 68.

¹⁰⁷ Iregren & Redin 2000: 267.

¹⁰⁸ Madsen 2004: 335.

barnet. Detta trots att Bertil Nilsson inte tror att barnen medtogs i familjevis gravläggning.¹⁰⁹ Sellevold har dock i sitt undersökningsmaterial funnit att det var vanligast att barn begravdes i egna gravar.¹¹⁰ Som kontrast till barn begravda på kyrkogårdar kan nämnas att studenten Ingrid Karlsson har granskat ett antal medeltida kyrkor och kloster i Skandinavien och i de fall där barn begravts i kyrkan eller klostret, har barnen generellt sett hamnat i långhuset.¹¹¹

Hur har barnen begravts då? Ingrid Karlsson fann i sitt material att barnen ofta begravdes i kistor och då inte bara sådana av trä utan även stenkistor. I de fall där stenkistor förekom, var barnen i högre utsträckning begravda i dessa jämfört med de vuxna.¹¹² Lena Janstad, som granskat några andra platser jämfört med Ingrid Karlsson, finner också att barn begravts i kistor.¹¹³ Även Helene Russ håller med om att barn ofta begravdes i kistor.¹¹⁴

Men vad säger då utläggningen ovan om medeltida synen på barn? Både Ingrid Karlsson och Lena Janstad menar att barnen har setts som fullgoda människor under medeltiden. Barnen har begravts på förnäma platser och de har begravts i kistor i hög utsträckning. Det betyder att barnen har fått samma behandling som de vuxna.¹¹⁵ Ingrid Karlsson tror att det beror på att barnen värderades högt av sina föräldrar.¹¹⁶ Senare forskning håller dock inte med. Lotta Mejsholm tror inte att spädbarn som gravlagts nära Kattesundskyrkan i Lund beror på omsorg, för det är inte sannolikt att föräldrar kunde påverka var barnen begravdes.¹¹⁷ Mejsholm anar istället att barnens placering har beröringspunkter med könsegregeringen för män och kvinnor; var barn begravdes berodde på individspecifika faktorer som exempelvis kön och ålder.¹¹⁸

¹⁰⁹ Nilsson 1994: 103.

¹¹⁰ Sellevold 1997: 23. Sellevold har granskat material från norska medeltida kloster.

¹¹¹ Karlsson 1988: 20. Karlssons exempel på barn i kyrkor kommer från bl.a. S:t Clemens i Visby, Källa på Öland, Västerhus och Alstahaug i Norge.

¹¹² Karlsson 1988: 24.

¹¹³ Janstad 2007: 33. Janstad har bl.a. undersökt Bonderup & Löddeköpinge i Skåne samt svartbrödraklostret i Slesvig.

¹¹⁴ Russ 2007: 59. Russ har bl.a. analyserat Selja, Trondheim & Hamar i Norge.

¹¹⁵ Karlsson 1988: 35; Janstad 2007: 28.

¹¹⁶ Karlsson 1988: 35.

¹¹⁷ Mejsholm 2009: 231.

¹¹⁸ Mejsholm 2009: 232.

7 Utvalda kyrkor

7.1 Lund

Lund är mitt huvudexempel i denna uppsats och därmed känns det lämpligt att börja med detta område. Arkeologi har förekommit i staden sedan 1890-tal¹¹⁹ och exemplen jag använder mig av är väl dokumenterade och publicerade. Att jag befinner mig i Lund och med enkelhet kan granska dokumentationen rörande de olika kyrkorna i stadens arkiv, gör att detta material blir uppsatsens huvudfokus. Som jag redan nämnt, inleder jag presentationen med S:t Stefan. Därefter följer Drotten och sist S:t Mårten. S:t Mårten hamnar sist då den inte kan sägas vara totalt utgrävd.

7.1.1 S:t Stefan

Mellan åren 1977-78 utförde Kulturhistoriska museet en arkeologisk utgrävning i södra Lund med anledning av uppförandet av ett nytt huskomplex på platsen. Till en början antog arkeologerna att kyrkan man fann var helgad till S:t Godehard, men detta skulle visa sig vara felaktigt. På platsen har sockenkyrkan S:t Stefan stått. I marken påträffades absid, kor, långhus, ett romanskt vapenhus och västtorn samt ett stort antal gravar. Omkring 2000 gravar i ursprungligt läge kom att registreras. Till detta tillkom ett omfattande omrört skelettmaterial, vilket bland annat innehöll 1250 kranier. Tidigare har en träkyrka funnits på platsen.¹²⁰

Stenkyrkan stod klar omkring år 1110 och omkring 1800 gravar räknas till denna byggnad.¹²¹ Västtornet tillfogades runt år 1160-70.¹²² Inga gravläggningar hade skett i kyrkan före tornets tillkomst.¹²³ Kyrkan kan sägas ha gotiserats under 1200-talet, då långhuset fick valv.¹²⁴ Vad det gäller altare, så har kyrkans huvudaltare stått i absiden. Det fanns även två sidoaltare. I nordöstra hörnet av långhuset fanns spår efter ett. I det sydöstra fann man inga spår men man kan ändå anta att det funnits ett där då det var norm att ha två sidoaltaren i långhusens östra del. Vidare fanns även spår efter ett lekmanaltare, placerat vid korskranket som skiljde koret från långhuset.¹²⁵ Stenkyrkan raserades vid reformationen.¹²⁶

¹¹⁹ Wienberg 2012-02-28: muntlig uppgift.

¹²⁰ Mårtensson 1981: 16ff; Andrén 2000: 16.

¹²¹ Mårtensson 1981: 65.

¹²² Mårtensson 1981: 83.

¹²³ Mårtensson 1981: 68.

¹²⁴ Mårtensson 1981: 87.

¹²⁵ Mårtensson 1981: 74ff.

¹²⁶ Mårtensson 1981: 16.

Vad gäller begravda individer, så har ingen könsuppdelning kunnat noteras på kyrkogården.¹²⁷ Det påträffades 34 skelett inne i kyrkan, varav 29 har undersökts osteologiskt. Både män och kvinnor var begravda i kyrkan, med en övervikt för männen.¹²⁸ Av individerna i kyrkan var två stycken barn, en på 5-6 år och en på 11-12 år.¹²⁹ De två var begravda i långhuset, ungefär i dess mitt. Det yngsta barnet har antagligen begravts i en träkista då det fanns spikar i graven. Inga spår efter kista är nämnt angående det äldre barnet.¹³⁰ De äldsta gravarna i långhuset dateras till 1200-talets mitt.¹³¹ Dock räknas sju gravar funna i tornrummet som de äldsta i hela kyrkan, men här råder det osäkerhet kring dessa individers kön och ålder. Sex av dessa sju gravar tros tillhöra kyrkans grundare.¹³² Det har inte förekommit begravningar i koret.¹³³

Anders Andrén (2000) har föreslagit att det var statusfyllt att bli begravnen inne i kyrkan eller nära den vid S:t Stefan. För perioden 1100-1300 fanns alla tegel- och stenkistor i kyrkan eller i dess närhet. Stenkistorna fanns främst på kyrkogårdens södra del. Tyvärr gick det inte att spåra någon gruppering av gravar med träkistor eller de utan kista, då bevaringsförhållandena var dåliga.¹³⁴ Personer begravda inne i S:t Stefan har visat sig vara längre än övriga begravda vid kyrkan. De har även haft längre medellivslängd, men resultaten här är inte lika markanta som kroppslängden.¹³⁵ Andrén noterar att det fanns skillnader i perioden 1300-1536 också, men främst mellan individer begravda i kyrkan och de på kyrkogården. För gravskicket var mer likartat under denna tidsperiod.¹³⁶ Det kan nämnas att det har förekommit särskilda barnkluster på S:t Stefans kyrkogård.¹³⁷ Dessa tillhör dock stavkyrkan.¹³⁸ Jag har inte hittat information om särskilda barnkluster tillhörande stenkyrkan i vare sig litteratur eller arkivmaterial.

Avslutningsvis kan nämnas att det påträffades tre gravar närliggande varandra på kyrkogården, där individerna tros vara släkt. Det rör sig om två barn, 6 och 8 år gamla, samt en 30-35-årig kvinna. Det förmodade släktskapet grundas på tydlig mittsutur på skallbenet.¹³⁹

¹²⁷ Cinthio 2002: 40.

¹²⁸ Persson & Persson 1981: 153f.

¹²⁹ Enligt mail från Maria Cinthio 2012-04-10. Dess gravnummer är 1865 & 1878.

¹³⁰ Kulturens A-arkiv för S:t Stefan 13-14.

¹³¹ Mårtensson 1981: 103f.

¹³² Mårtensson 1981: 100ff.

¹³³ Mårtensson 1981: 68.

¹³⁴ Andrén 2000: 16.

¹³⁵ Persson & Persson 1981: 154f.

¹³⁶ Andrén 2000: 19.

¹³⁷ Kieffer-Olsen 1993: 92f.

¹³⁸ Mårtensson 1981: 54.

¹³⁹ Persson & Persson 1981: 156f. Mittsutur syftar på den synliga "söm", som kan ses på en del individers pannben, jfr Persson & Persson 1981: 156.

7.1.2 Drotten

Området där Drotten legat har berörts av ett flertal utgrävningar. Den första skedde år 1944 och år 1961 gjorde Kulturhistoriska museet sin dittills största undersökning på denna plats. Efter det har utgrävningar gjorts åren 1974-75 samt 1982-84.¹⁴⁰ I området har dessutom tre stavkyrkor påträffats.¹⁴¹ Med tanke på att det funnits många kyrkor på liten yta, är det åtminstone för åren 1050-1100 svårt att veta vilka gravar som tillhör respektive kyrka.¹⁴² Något mer än halva dåvarande kyrkogårdens yta rörande stenkyrkan har undersökts. Dock antas den undersökta ytan ha varit den som nyttjades mest, eftersom den låg nära kyrkan.¹⁴³

Drotten kan ha börjat byggas omkring år 1030.¹⁴⁴ Runt år 1060 stod biskopskyrkan klar och då bestod den av absid, kor, tornöverdel i öst, två underjordiska gravkammare och långhus.¹⁴⁵ Det råder dock delade meningar kring dateringen. Anders Andréén tror exempelvis att kyrkan stod klar omkring år 1100.¹⁴⁶ Under 1100-talets första hälft tillkom ett torn i väster.¹⁴⁷ Under 1100-talet blev kyrkan en klosterkyrka för premonstratenserna och då tillkom tvärskepp. Under 1200-talet fick kyrkan gotisk prägel, då valvslagning skedde.¹⁴⁸ Kyrkan var både kloster- och församlingskyrka fram till ungefär år 1300.¹⁴⁹ Efter klostertiden fungerade kyrkan som sockenkyrka.¹⁵⁰ Någon gång mellan 1300 och 1536 byggdes koret om. Det förlängdes och ny absid byggdes. Transeptet raserades under denna period och ett kapell tillkom på kyrkans norra sida.¹⁵¹ År 1537 började raseringen av kyrkan.¹⁵² Vad det gäller altare, fanns minst åtta olika i kyrkan under dess tid som kloster men även under senare tid. Enligt Maria Cinthio stod fyra av dessa i koret, varav ett var högaltare. Ett lekmanaltare fanns vid lektoriemuren som skilde långhuset från koret. I långhuset fanns även tre sidoaltaren, varav två i dess nordöstra del. Ett av dessa var helgat till Jungfru Maria. Även kapellet som tillkom omkring år 1300 bör ha haft ett altare.¹⁵³ Det kan även nämnas att spår av dopfunten påträffades centralt i långhuset, när kyrkan grävdes ut.¹⁵⁴

¹⁴⁰ Cinthio 2002: 10.

¹⁴¹ Cinthio 2002: 16.

¹⁴² Cinthio 2002: 110.

¹⁴³ Cinthio 2002: 112.

¹⁴⁴ Cinthio 2002: 37.

¹⁴⁵ Cinthio 2002: 37f, 101 & 107.

¹⁴⁶ Andréén 1980: 63.

¹⁴⁷ Cinthio 2002: 142.

¹⁴⁸ Cinthio 1996: 26.

¹⁴⁹ Cinthio 1996: 23ff.

¹⁵⁰ Cinthio 1996: 15.

¹⁵¹ Cinthio 2002: 232.

¹⁵² Cinthio 2002: 235.

¹⁵³ Cinthio 2002: 151, 186ff.

¹⁵⁴ Cinthio 2002: 152.

I kyrkan har ett antal gravar påträffats (fig 4). Enligt Maria Cinthios privata databas har ca 190 individer begravts i kyrkan, av dessa var ca 60 barn.¹⁵⁵ Dock kan en del gravar vara bortgrävda i kyrkan.¹⁵⁶ Vid en genomgång av Cinthios databas omtolkade jag vissa gravar. Det totala materialet förblev dock ca 190.¹⁵⁷ Av dessa barn var sju spädbarn, 23 mellan 1-7 år, 25 mellan 8-14 år och fem osäkra. 15 var begravda i kista (främst träkista), 42 var utan kista och kring tre råder det osäkerhet. Åtta var begravda i koret, 51 i långhuset (varav 32 i dess västra del) samt en i västtornet.¹⁵⁸ De vuxna var 131 till antalet. Männen var i majoritet, ca 60 % mot kvinnornas ca 40 %.¹⁵⁹ 58 var begravda utan kista, 67 med kista (främst av trä men även tegel och natursten förekom) och kring sex råder det osäkerhet. 16 var begravda i koret, 105 i långhuset (jämnt fördelat i öst och väst), nio i västtornet och en osäkert. Det förekom några få dubbelbegravningar med både barn och vuxna och ett antal barngrupper noterades: ett i koret och ett i långhusets östra del.¹⁶⁰ Dock var inte kapellet som tillkom runt år 1300 medräknat i Cinthios databas. Där har 40 individer begravts, varav åtta barn och ett spädbarn.¹⁶¹ I kapellet var de flesta begravda utan kista och det var fler mansgravar än kvinnogravar. I kapellet var det en större andel barn, om man jämför med kyrkogården som helhet. Dock var andelen barn som störst inuti övriga kyrkan.¹⁶² Det kan dock bero på att bevaringsförhållandena var bättre inuti kyrkan, än ute på den omgrävda kyrkogården.¹⁶³ Jag har inte kunnat utläsa om det skedde begravningar i tvärskeppet under den tid dessa byggnadsdelar existerade. Bland de äldsta gravarna i kyrkan är tegelkistorna. De antas ha tillkommit före 1300 och i dessa var i princip enbart vuxna begravda, förutom ett barn i tornet.¹⁶⁴ Dessa tegelgravar tolkas vara viloplats för bland annat munkar och nunnor.¹⁶⁵ Äldre bör dock ett antal gravar i tornet vara. Där antas bland annat adelskvinnan Margarete ha begravts, då hennes gravsten dateras till 1100-talets mitt eller andra hälft.¹⁶⁶ Allra äldst i kyrkan kan gravarna till de personer (kanske biskop Bernhard och Sven Tveskäg) som begravdes i de två underjordiska gravkammarna vara, då den ena av dessa gravkammare antas

¹⁵⁵ Cinthio: privat databas. Bilaga 2.

¹⁵⁶ Cinthio 2002: 153.

¹⁵⁷ Cinthios tolkningar och mina justeringar syns i bilaga 2.

¹⁵⁸ Kulturens A-arkiv för kv. Clemens 9.

¹⁵⁹ Arcini 1999: 160.

¹⁶⁰ Kulturens A-arkiv för kv. Clemens 9.

¹⁶¹ Cinthio 2002: 189ff.

¹⁶² Cinthio 2002: 191.

¹⁶³ Cinthio 2002: 202.

¹⁶⁴ Cinthio 2002: 152f; Cinthio privat databas: bilaga 2.

¹⁶⁵ Cinthio 2002: 154.

¹⁶⁶ Cinthio 2002: 142f.

ha tagits ur bruk mellan 1112-1129.¹⁶⁷ Majoriteten av gravarna i kyrkan är dock tillkomna efter år 1300.¹⁶⁸ Åtminstone hälften av alla barngravarna har tillkommit mycket sent i kyrkans historia.¹⁶⁹

Kyrkogården har inte varit könsuppdelad.¹⁷⁰ Man tror att kyrkans många ombyggnader kan ha förstört gravar nära byggnaden.¹⁷¹ Det var mycket färre tegelkistor på kyrkogården, jämfört med antalet inne i kyrkan och naturstenskistorna på kyrkogården var av sämre kvalitet överlag än de inne i byggnaden. Det kan nämnas att nio av de totalt 69 stenkistorna på kyrkogården tillhörde barn.¹⁷² I början av kyrkans användningsperiod var det få barn begravda nära den. Men efter tiden som klosterkyrka ökade antalet barn som begravts nära byggnaden.¹⁷³ Barn begravdes i grupper även på kyrkogården, bland annat väldigt nära kyrkan.¹⁷⁴ Blandgravar med både vuxna och barn förekom också.¹⁷⁵ Männen och kvinnorna som begravdes i kyrkan var generellt sett längre än de som begravdes på kyrkogården. De inne i kyrkan hade även haft bättre tandhälsa.¹⁷⁶ Det kan innebära att de som begravdes inne i kyrkan var från en högre samhällsklass. Maria Cinthio anser att barnen hade samma värde som de vuxna i och kring Drotten, detta med tanke på gravarnas utformning.¹⁷⁷

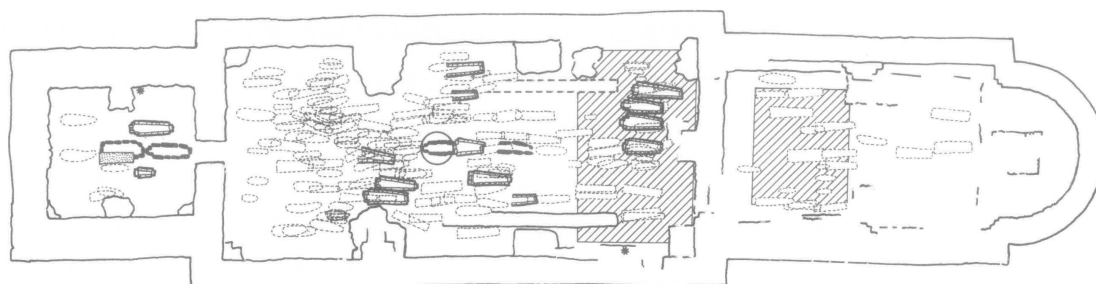

Fig 4. Gravar i Drotten. De mörka är sten- och tegelgravar före år 1300, övriga gravar är streckade. Observera att kapellet och tvärskeppet inte är med på denna bild. Cirkeln i mitten markerar dopfunten och de två mörkare områdena i kor respektive långhus är underjordiska gravkammare. Från Cinthio 2002: 152.

¹⁶⁷ Cinthio 2002: 103, 142.

¹⁶⁸ Cinthio 2002: 234.

¹⁶⁹ Cinthio 2002: 202.

¹⁷⁰ Cinthio 2002: 40.

¹⁷¹ Cinthio 2002: 160.

¹⁷² Cinthio 2002: 160f.

¹⁷³ Cinthio 2002: 130, 172.

¹⁷⁴ Cinthio 2002: 173, 207.

¹⁷⁵ Cinthio 2002: 173.

¹⁷⁶ Cinthio 2002: 199f.

¹⁷⁷ Cinthio 2002: 172f.

7.1.3 S:t Mårten

År 1993 gjordes den hittills sista arkeologiska utgrävningen av sockenkyrkan S:t Mårten och dess kyrkogård. Detta arbete utfördes av Kulturhistoriska museet i Lund. Tidigare utgrävningar har gjorts i området, de första redan på 1910-talet. Att området grävts ut i omgångar gör att dokumentationen varierar, då exempelvis tidiga utgrävningar antagligen inte lade så stor vikt vid enkla träkistegravar samt gravar utan kista.¹⁷⁸ Kyrkan S:t Mårten bestod av absid, kor och långhus, men dateringen är osäker, dock tros den vara romansk. Under en ombyggnad har kyrkan fått gotisk prägel, då valv slagits; det är dock osäkert när. Äldsta skriftliga belägget kring kyrkan är från år 1308.¹⁷⁹ Kyrkan antas ha haft ett västtorn, men området är inte helt undersökt.¹⁸⁰ Det antas dessutom att en träkyrka har legat på platsen innan, då ett skikt med gravar antas vara äldre än stenkyrkan.¹⁸¹ Vad det gäller altare i stenkyrkan, har materialet inte redogjort för några sådana. Dock kan man anta att ett högaltare funnits i kyrkans absid och att två sidoaltaren stått i långhusets östra del. Detta eftersom Mårtensson skrivit att detta var norm, vilket jag tar upp i avsnittet om S:t Stefan (7.1.1). Att fler altare än så funnits i kyrkan, som i fallet S:t Stefan, får dock hållas för osäkert. Även S:t Mårten revs vid reformationen.¹⁸²

I kyrkan har ett antal gravar påträffats (fig 5). Fyra tegelkistor från högmedeltiden fanns i långhuset. I en av dessa, belägen i långhusets östra kvadrat och antagligen längst i norr, var en man begravnen. Men i samma grav fanns även ett barn sekundärt begravt. I västmuren fanns även tre stenkistor. En av de två naturstenkistorna innehöll sju skelett. Den tredje var en tegelgrav, vilken innehöll ett nyfött barn.¹⁸³ Kulturhistoriska museets dåvarande chef skrev en artikel i Lunds Dagblad om fyndet och menade att gravarna i västmuren kunde placeras på detta ställe.¹⁸⁴ Varför skrev han så? Kan man anta att gravarna låg i tornet, som dock inte påträffats? Eftersom gravarna skar in i västmuren från långhusets utsida bör ett torn funnits där för att stötta västmuren. Ingen datering finns på gravarna, men eftersom barngravarna var av tegel bör de ha tillkommit under 1100-talets senare del som tidigast.¹⁸⁵ När vuxengravarna har anlagts är osäkert, men det kan vara samma datering för både barn och vuxna.

¹⁷⁸ Carelli & Lenntorp 1994: 14, 89f.

¹⁷⁹ Blomqvist 1951: 205; Carelli & Lenntorp 1994: 10, 13.

¹⁸⁰ Carelli & Lenntorp 1994: 71.

¹⁸¹ Carelli & Lenntorp 1994: 13.

¹⁸² Carelli & Lenntorp 1994: 10.

¹⁸³ Kulturens A-arkiv för S:t Mårten 4; Blomqvist 1951: 205.

¹⁸⁴ Karlin 1915: okänd sida.

¹⁸⁵ Tegelbränningskonsten slog genom i Danmark under andra halvan av 1100-talet, jfr Johannsen & Møller 1974: 149.

Vad gäller kyrkogården så hade 200 skelett tillhörande kyrkan hittats fram till 1951.¹⁸⁶ År 1993 påträffades ytterligare 150 gravar. Hela kyrkogården är inte undersökt, men det antas att omkring 2500 individer har begravts här.¹⁸⁷ Det har inte funnits någon köns- eller ålderssegregering. Män, kvinnor och barn låg jämnt fördelade över ytan, åtminstone enligt den utgrävning som skedde 1993 och upptog kyrkogårdens sydvästra hörn.¹⁸⁸

I övrigt gällande S:t Märten anses det att norra delen av kyrkogården, samt kyrkans inre har varit de mest förnäma områdena att bli begravd i. Detta beroende på att 16 av 23 stenkistor samt alla 14 påträffade tegelkistor har hittats i kyrkan eller norr om den. Detta kan bero på att kyrkogården var exponerad mot Mårtensvägen, som var viktig under hög- och senmedeltid.¹⁸⁹ I dessa stenkistor norr om kyrkan har även barn påträffats.¹⁹⁰

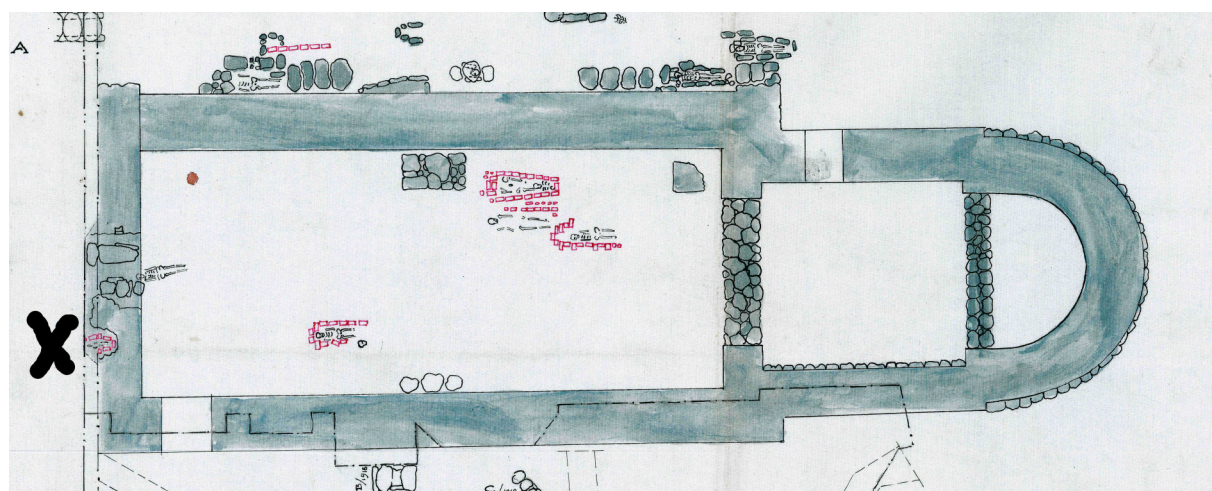

Fig 5. S:t Märten i Lund. Barngraven i västmuren synlig till höger om kryssmarkeringen. Planen är beskuren. Från Kulturens A-arkiv S:t Märten 4 1915.

7.2 Utblickar

Här följer ett antal kyrkor och kyrkogårdar som har gemensamt att de är medeltida, har funnits i Skandinavien samt att både kyrka och kyrkogård har berörts av arkeologiska undersökningar. Som jag nämnde ovan, följer kyrkorna i viss ordning.

7.2.1 S:t Clemens i Helsingborg

Nära Lund geografiskt och beläget i det medeltida Danmarks finner vi kyrkan S:t Clemens. Även denna kyrka och kyrkogård har grävts ut ett flertal gånger. Den mest omfattande

¹⁸⁶ Blomqvist 1951: 205.

¹⁸⁷ Carelli & Lenntorp 1994: 89.

¹⁸⁸ Carelli & Lenntorp 1994: 85.

¹⁸⁹ Carelli & Lenntorp 1994: 90.

¹⁹⁰ Kulturens A-arkiv för S:t Märten 4.

utgrävningen skedde mellan åren 1958-62, då personal från Helsingborgs museum grävde ut både kyrka och en del av kyrkogården. Den senaste utgrävningen inträffade på 1980-talet, då påträffade Riksantikvarieämbetets södra uppdragsverksamhet (UV-syd) 611 gravar tillhörande kyrkan.¹⁹¹ Kyrkogården anses inte vara totalt utgrävd och allt material från de olika grävningarna finns inte i samlad form.¹⁹²

S:t Clemens var en stadskyrka och kan ha uppförts under 1000-talet, kanske på kungligt initiativ.¹⁹³ Den bör även ha varit sockenkyrka med tanke på antalet gravar, som nämns nedan. Kyrkan har bestått av absid, kor, långhus och västparti. Det äldsta västpartiet var antagligen samtida med övriga kyrkan.¹⁹⁴ Kyrkan fick gotiska inslag under 1300-talet, då långhuset fick valv.¹⁹⁵ Det antas att en träkyrka har funnits på platsen tidigare, trots att inga direkta spår efter den har hittats. Denna tolkning görs i och med att ett antal gravar har hittats som skiljer sig från stenkyrkans riktning. Dessutom påträffades ett gravtomt område centralt på kyrkogården. Där antas träkyrkan ha stått.¹⁹⁶ Vad gäller altare i stenkyrkan, så nämns inga spår efter dessa i litteraturen. Men jag följer det allmänna antagandet precis som i de ovan nämnda kyrkorna, att kyrkan bör ha haft ett högaltare i absiden samt minst två sidoaltaren i långhusets östra del. Stenkyrkan och dess kyrkogård var i bruk fram till år 1536.¹⁹⁷

Det har skett upprepade gravläggningar inne i kyrkan.¹⁹⁸ De äldsta gravarna anses vara de i det tidiga västpartiet. Särskilt en stengrav, som låg ovanligt djupt samt i kyrkans mittaxel, anses vara samtida med uppförandet av kyrkan. Tornet tolkas som ett gravkapell för personen som byggde kyrkan och dennes familj. Begravningar i tornet upphörde antagligen under tidig medeltid.¹⁹⁹ Jag har inte funnit några barn nämnda i detta material i tornet. Men det framgår inte heller om individerna var män eller kvinnor. I övriga kyrkan tillkom gravar först efter det Weidhagen-Hallerdt kallar för ”stenkisteperioden”. Med detta menar hon att övriga gravar i kyrkan anlades först under 1200-talet.²⁰⁰ I långhuset påträffades 15 gravar. Av de individer som kunde könsbestämmas var elva män, två barn och en kvinna.²⁰¹ Det ena barnet, ett spädbarn, var lagd i en plankkista tätt intill en vuxen individ. I gravfyllningen påträffades ett

¹⁹¹ Weidhagen-Hallerdt 2010: 9, 25.

¹⁹² Weidhagen-Hallerdt 2010: 45.

¹⁹³ Weidhagen-Hallerdt 2010: 13.

¹⁹⁴ Weidhagen-Hallerdt 2010: 27, 34.

¹⁹⁵ Weidhagen-Hallerdt 2010: 40.

¹⁹⁶ Weidhagen-Hallerdt 2010: 105f.

¹⁹⁷ Weidhagen-Hallerdt 2010: 9.

¹⁹⁸ Weidhagen-Hallerdt 2010: 40.

¹⁹⁹ Weidhagen-Hallerdt 2010: 35ff.

²⁰⁰ Weidhagen-Hallerdt 2010: 111.

²⁰¹ Weidhagen-Hallerdt 2010: 111.

mynt daterat till 1286-1319.²⁰² Närmare beskrivning än att barnet fanns i långhuset finns inte. Detsamma får gälla för det andra barnet också. Några av de 15 gravarna i långhuset bar spår av träkistor och Weidhagen-Hallerdt anser att det även efter år 1200 ansågs vara attraktivt att bli begravd inne i kyrkan, eftersom antalet gravläggningar är ringa.²⁰³

Vad gäller kyrkogården så undersöktes 441 gravar 1958-62. 169 hade haft träkistor och 66 var av sten. 206 gravar bedömdes vara kistlösa. Dock hade 25 av de kistlösa gravarna en eller flera stenar kring den avlidne. Omrörda skelettdelar från omkring 800 individer har inte tagits med i analysen från denna utgrävning, då de inte kunnat knytas till en specifik grav. Inte heller de 611 gravar som UV-syd grävde fram på 1980-talet har sammanfogats till det totala materialet. Detsamma gäller för ca 200 gravar som påträffades år 1884 samt ett okänt antal gravar som bortschaktats plus de gravar som antagligen fortfarande finns i marken. Det antas att kyrkogården har haft cirka 2500-3000 gravar totalt.²⁰⁴

Kyrkogården antas ha varit könsuppdelad under dess äldsta skede, under det som Weidhagen-Hallerdt kallar för stenkisteperioden. Män placerades söder om kyrkan, kvinnor i norr och barnen norr om långhuset samt norr och öster om absiden, även om undantag fanns och en del individer inte är könsbestämda.²⁰⁵ Från och med 1200-talet, slutet på stenkisteperioden, övergavs detta fenomen. Efteråt kom män, kvinnor och barn att begravas i samma områden.²⁰⁶

Vidare kan nämnas att Weidhagen-Hallerdt lägger vikt vid 79 stenkistor, vilka hon menar var avsedda åt samhällets elit. Dels på grund av att den typen av kista var kostsam och dels för att de fanns nära kyrkan.²⁰⁷ Även barn hamnade i stenkistor. Endast en av alla stenkistorna hade direktkontakt med kyrkan, det var en barnkista nordost om koret. Absidens grund hade här utnyttjats som kistans ena långsida.²⁰⁸ Weidhagen-Hallerdt noterar även ett litet område med bara barn, mellan 1-6 år gamla, i södra delen av kyrkogårdens västra område. Dessa barn var dock lagda i träkistor och antas vara från kyrkogårdens yngsta skede, till skillnad från de 79 stenkistorna.²⁰⁹ Rent allmänt var träkistorna och gravarna utan kista spridda jämnt över kyrkogården. Stenkistorna fanns främst nära kyrkan, men inte inuti förutom gravarna i tornet.²¹⁰

²⁰² Weidhagen-Hallerdt 2010: 58f.

²⁰³ Weidhagen-Hallerdt 2010: 111.

²⁰⁴ Weidhagen-Hallerdt 2010: 44f.

²⁰⁵ Weidhagen-Hallerdt 2010: 108.

²⁰⁶ Weidhagen-Hallerdt 2010: 111.

²⁰⁷ Weidhagen-Hallerdt 2010: 63, 114.

²⁰⁸ Weidhagen-Hallerdt 2010: 74.

²⁰⁹ Weidhagen-Hallerdt 2010: 58, 112.

²¹⁰ Weidhagen-Hallerdt 2010: 94.

7.2.2 Tirup

I det medeltida Danmark, nära Horsens på Jylland, påträffades år 1984 kyrkan Tirup och dess tillhörande kyrkogård. Tirup var en kyrka på landsbygden. Området grävdes ut av Vejle museum samt Nationalmuseet. Hela området grävdes ut på en och samma gång.²¹¹

Kyrkan har bestått av kor och långhus. Inget tyder på att den har haft tillbyggnader av något slag.²¹² Kyrkan antas ha byggts under andra halvan av 1100-talet och den har avlöst en tidigare träkyrka på platsen.²¹³ Spår efter altare nämns inte i materialet, därmed antas att huvudaltaret har stått i koret och kyrkan har möjligtvis haft två sidaltaren i långhuset. Att kyrkan har haft gotiska byggnadsdetaljer nämns ej i litteraturen.

Kieffer-Olsen skriver att gravar är funna i kyrkan, dock ej i koret.²¹⁴ Ett antal gravar inne i kyrkan antas vara från kyrkans brukningstid.²¹⁵ Någon mer precis datering av dessa finns inte att tillgå. Inne i kyrkan fanns ett barn på 5-6 år begravt, samt ett på 6-7 år.²¹⁶ Ca 13 gravar har funnits inuti kyrkan totalt.²¹⁷ Dock är det svårt att utifrån materialet utläsa det exakta antalet, var i långhuset de gravlagts, vilka slags kistor de fått, samt att avgöra hur fördelningen mellan könen var. Det finns dock en hypotes om att en grav med murbruk strax öster om mitten av långhuset har tillhört en framstående individ. Detta eftersom murbruket endast påträffades i denna grav. Dessutom var graven tom. Detsamma gällde för en dubbelgrav strax norr om graven med murbruk samt två gravar på kyrkogården. Kanske var individerna släkt och möjligtvis flyttades de till släktens nya sockenkyrka när Tirup upphörde att brukas.²¹⁸ Sådant har hänt: ärkesbiskopen Absalon flyttade exempelvis sina avlidna släktingar (bland annat Skjalm Hvide) från gamla släktkyrkan Fjenneslev till den då nyuppförda klosterkyrkan i Sorø.²¹⁹

Kyrkogården antas ha slutat brukas under 1300-talet.²²⁰ Cirka 600 individer har begravts på kyrkogården, den största andelen har tillhört stenkyrkan. Det antas dock att ett antal skelett har lösts upp och försvunnit på grund av sur jord. Kistor av trä har använts, såväl som kistlösa begravningar. Stenkistor fanns ej, även om det i några fall placerats ut stenar vid individers

²¹¹ Kieffer-Olsen, Boldsen & Pentz 1986: 24; Kieffer-Olsen 1993: 9.

²¹² Kieffer-Olsen, Boldsen & Pentz 1986: 27.

²¹³ Kieffer-Olsen 1993: 26, 79.

²¹⁴ Kieffer-Olsen 1985: 43.

²¹⁵ Kieffer-Olsen, Boldsen & Pentz 1986: 34.

²¹⁶ Jonsson 2009b: 259.

²¹⁷ Kieffer-Olsen 1993: 27.

²¹⁸ Kieffer-Olsen, Boldsen & Pentz 1986: 34f.

²¹⁹ Als Hansen & Aaman Sørensen 2003: 57ff.

²²⁰ Kieffer-Olsen 1993: 79.

huvud och fötter.²²¹ Könsuppdelning med kvinnor i norr och män i söder har förekommit, men seden har inte brukats fullt ut och den har upphört någon gång omkring år 1200.²²² Barnen på kyrkogården hamnade till en början öster om kyrkan. Det slutade man dock med längre fram. Då kom de istället att ligga söder och väster om kyrkan. Arkeologerna antar dock att barnskelett på kyrkogården försvann och aldrig upptäcktes under utgrävningen.²²³ Kristina Jonsson (2009b) har skrivit att området nära koret var en statusfylld zon vid Tirup. Detta grundar hon främst på att gravarna ligger väldigt tätt på denna yta.²²⁴ Det betyder i så fall att barnen kom att begravas på ett förnämt område i öster. Men Jonsson anser även att kyrkogårdens västra delar var väl ansedda, åtminstone för barn. Detta eftersom dopfunten ofta var placerad i kyrkans västra delar.²²⁵

7.2.3 Västerhus i Jämtland

På Frösön i Storsjön låg Västerhus kyrka. Området undersöktes redan på 1920-talet, då utav Jämtlands fornminnesförening. 1947 startade Riksantikvarieämbetet en utgrävning, vilken efter ett par uppehåll kom att avslutas 1952.²²⁶ Kyrkans funktion är omdebatterad. Den tros inte ha varit sockenkyrka, utan möjligtvis har den varit privatägd.²²⁷ Dessa två funktioner utesluter dock inte varandra.²²⁸

Kyrkan har bestått av en ej fullbordad absid, kor, långhus och torn.²²⁹ Tornet anses dock vara sekundärt. Byggnaden dateras till 1100-talet.²³⁰ Spår efter altare nämns inte i litteraturen, men altare i koret bör ha funnits samt möjligtvis sidoaltaren i långhuset. Några spår efter en tidigare träkyrka har inte hittats och antagligen har ingen sådan existerat, även om också det är omdebatterat.²³¹ Inga gotiska byggnadsdetaljer nämns i litteraturen.

Barn har blivit begravnade inne i kyrkan. I kyrkans västtorn fanns två kluster (i litteraturen benämnda To a-n & 2 a-f) med barn. Ett av dessa (To a-n) kan dock vara enskilda barngravar som samlats ihop till en massgrav då individerna antagligen inte begravts samtidigt.²³² Lars

²²¹ Kieffer-Olsen, Boldsen & Pentz 1986: 34ff; Boldsen 2000: 233.

²²² Kieffer-Olsen 1993: 108, 118.

²²³ Kieffer-Olsen 1993: 92f; Boldsen 2000: 237.

²²⁴ Jonsson 2009b: 61.

²²⁵ Jonsson 2009b: 62.

²²⁶ Gejvall 1960: 15ff.

²²⁷ Jonsson 2009b: 105.

²²⁸ Sockenbor kunde kanske få kyrkoägarens tillåtelse att gravläggas vid en privat kyrka, Wienberg 2012-03-27: muntlig uppgift.

²²⁹ Berthelson 1952: 298.

²³⁰ Jonsson 2009a: 9, 21f.

²³¹ Berthelson 1952: 301f; Redin 2000: 170ff.

²³² Iregren & Redin 2000: 260f; Redin 2000: 173; Jonsson 2009a: 15.

Redin har en användbar bild i sin artikel (2000), vilken kan studeras för att få överblick och en ingång till exakta antalet i dessa kluster, som är 20 individer (fig 6).²³³ I Gejvalls (1960) tabell 1 framgår det att två av dessa var foster, 17 mellan 0-1 år gamla och en mellan 1-7 år gammal. Dessutom finns ett barn i långhuset, 0-1 år gammalt.²³⁴ Barnen hade inte begravts i kista, i dessa hade enbart män och kvinnor placerats. Träkistor förekom främst inne i kyrkan eller nära den och dessa samt platsen tolkas i detta fall som statusymboler.²³⁵ Barnen i tornet var inte ensamma, för där var även en vuxen kvinna begravd i en trækista.²³⁶ I långhuset fanns fyra gravar utöver barngraven. Dessa individer var alla vuxna män.²³⁷ Lars Redin skriver att de tidigaste gravarna i Västerhus var de i kyrkan eller strax utanför.²³⁸

Totalt har skelett efter 364 individer påträffats i Västerhus. Det antas dock att en del har blivit förstörda.²³⁹ Platsen har använts för begravningar mellan cirka 1150 och 1300-tal, även om detta är omdebatterat.²⁴⁰ Kyrkogården har haft könsuppdelning med kvinnor i norr och män i söder, även om undantag fanns.²⁴¹ Detta verkar även ha gällt barnen, enligt nyare studier.²⁴² Det kan även nämnas att över en tredjedel av skelettdelarna från de yngsta barnen har påträffats i ett antal kluster. Jag har skrivit om de i kyrkans torn, men det fanns även kluster norr och nordost om koret.²⁴³ Med tanke på detta är det intressant att platser inne i kyrkan samt nära den tolkas som högstatusplatser. Ytterligare bevis för detta kan individens längd vara. Långa individer tolkas ha haft det gott ställt, med bättre tillgång på föda. Gejvall ansåg att längre individer generellt sätt låg begravda närmare kyrkan.²⁴⁴ Osteologen Torbjörn Ahlström har dock granskat detta och anser att enda området där detta fenomen kan spåras är ytan omkring absiden.²⁴⁵ Det kan nämnas att denna metod är kritiserad; kroppslängd kan främst vara ärftligt.²⁴⁶

²³³ Redin 2000: 162.

²³⁴ Gejvall 1960: table 1. Gejvalls åldersindelning finns på sidan 37 samma bok; Redin 2000: 162.

²³⁵ Gejvall 1960: table 1; Redin 2000: 172.

²³⁶ Gejvall 1960: table 1; Redin 2000: 162, 172.

²³⁷ Gejvall 1960: table 1; Redin 2000: 162.

²³⁸ Redin 2000: 166.

²³⁹ Gejvall 1960: 17, 20.

²⁴⁰ Redin 2000: 165; Jonsson 2009b: 55.

²⁴¹ Gejvall 1960: 43.

²⁴² Alexandersen & Iregren 2000: 214.

²⁴³ Jonsson 2009a: 15.

²⁴⁴ Gejvall 1960: 51f.

²⁴⁵ Ahlström 1994: 4.

²⁴⁶ Jonsson 2009a: 17.

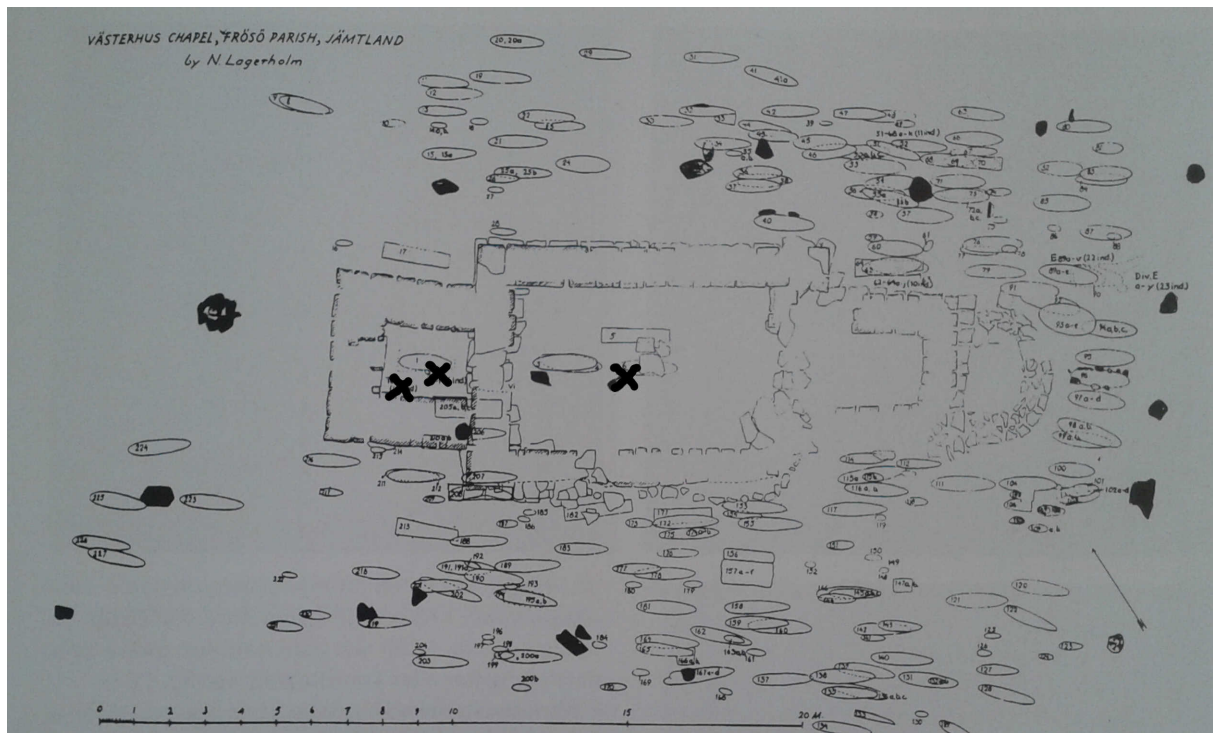

Fig 6. Västerhus kyrka med två kluster i tornet (To a-n & 2 a-f) samt en barngrav (nr 7) i långhuset. Från Redin 2000: 157.

7.2.4 S:t Peterskyrkan i Tønsberg

I staden Tønsberg i Norge låg stads- och sockenkyrkan S:t Peter.²⁴⁷ Området har grävts ut ett antal gånger från 1930-talet och fram till 1980-talet. Utgrävningarna har främst letts av Riksantikvarens utgravningskontor.²⁴⁸ Platsen är inte totalt utgrävd, utan undersökningar pågår än idag.²⁴⁹ Detta gäller både kyrka och kyrkogård.

Den romanska kyrkan bestod av absid, kor och långhus och den dateras till mitten eller slutet av 1100-talet. Senare revs absiden och koret kom att få en gotisk utvidgning, omkring 1250-1300. Möjligtvis tillkom även en sakristia efter denna förändring, då en tillbyggnad antas ha haft denna funktion.²⁵⁰ Spår efter altare nämns inte i litteraturen, därmed kan högaltaret ha stått i absiden och långhuset bör ha haft två sidoaltaren i dess östra del. Efter den gotiska utvidgningen flyttades antagligen högaltaret till koret. Gravar som antas vara äldre än

²⁴⁷ Brendalsmo 1989: 1, 58. Det kan nämnas att individer boendes på landsbygden kunde ha en stadskyrka som sin sockenkyrka. Så var fallet med S:t Peterskyrkan i Tønsberg, jfr Wienberg 1991: 57.

²⁴⁸ Brendalsmo 1989: 1ff.

²⁴⁹ <http://nikuarkeologi.wordpress.com/2011/05/25/sesongens-f%c3%b8rste-skjelett-i-t%c3%b8nsberg/> Besökt 2012-04-17.

²⁵⁰ Brendalsmo 1989: 14f, 27.

stenkyrkan har påträffats, dock har arkeologerna inte hittat spår efter någon träkyrka.²⁵¹ Men en sådan kan ha funnits på samma plats som stenkyrkan.²⁵²

Arkeologen Kristina Jonsson har en databas med gravar från S:t Peterskyrkan i Tønsberg, eftersom hon använde sig av området i sitt avhandlingsarbete. Denna databas har jag fått ta del av. Jag har utifrån denna tolkat att det rör sig om tio barngravar i kyrkan. Dessa barn påträffades enbart i kyrkans östra del, det vill säga koret, men det beror på att främst den delen är berörd av utgrävningar. Åtta av barnen har varit mellan 0-7 år och två mellan 7-12 år. Majoriteten av dem har begravts i kista. Sex av barnen ligger i klunga innanför den forna absidmuren.²⁵³ Dessa sex barn har uppgetts kunna vara odöpta individer, som begravts i smyg och kanske via hål i kyrkoväggen.²⁵⁴ Det verkar dock inte troligt, då ingen av dessa var yngre än ett år enligt osteologiska bedömningar.²⁵⁵ Män och kvinnor har begravts i kyrkan också, även där förekom kistbegravningar.²⁵⁶ Hur många de vuxna var är osäkert, men fler män än kvinnor har påträffats innanför kyrkomurarna.²⁵⁷ Enligt Mats Blohmé och Christian Runeby innehöll de äldsta gravarna kyrkan enbart vuxna. De barn som framkom vid denna utgrävning (1985) var anlagda i det ombyggda koret.²⁵⁸ Därmed kan man säga att barngravarna är tillkomna när kyrkan fått en gotisk utformning.

Gällande kyrkogården har främst dess norra delar berörts av utgrävningar och det har varit svårt att etablera en kronologi bland gravarna utifrån stratigrafiska relationer.²⁵⁹ Omkring 700 individer har påträffats i jorden, samt ett stort antal lösa ben. Det uppskattas att omkring 1800 människor bör ha begravts på kyrkogården.²⁶⁰ Det antas dock att kyrkogården kan ha använts efter år 1536 då kyrkan brann ned.²⁶¹ Av de skelett som har kunnat könsbestämmas, har fler varit av kvinnligt kön än av manligt. Man bör dock ha i åtanke att endast norra delen av kyrkogården har blivit undersökt. Det kan vara så att könssegregering förekom i ett tidigt skede, för att sedan överges senare under medeltiden.²⁶² Sällan har arkeologerna hittat spår efter kistor, det verkar som att de flesta blev begravda utan.²⁶³ Jag har inte hittat information om sten- eller tegelkistor, förutom två gravar i kyrkans västra delar som

²⁵¹ Brendalsmo 1989: 33.

²⁵² Blohmé & Runeby 1986: 21.

²⁵³ Jonsson: privat databas. Bilaga 3.

²⁵⁴ Holck 1989: 63.

²⁵⁵ Jonsson: privat databas. Bilaga 3.

²⁵⁶ Holck 1989: 62; Jonsson: privat databas. Bilaga 3.

²⁵⁷ Holck 1989: 62, 86.

²⁵⁸ Blohmé & Runeby 1986: 26f.

²⁵⁹ Jonsson 2009b: 75f.

²⁶⁰ Holck 1989: 86.

²⁶¹ Sælebakke 1986: 21.

²⁶² Jonsson 2009b: 76.

²⁶³ Sælebakke 1986: 23.

haft stenhäll över individerna.²⁶⁴ Sten- och tegelkistor brukar nämnas då de påträffas. Därmed antar jag att de kistor som grävts fram har varit av trä.

Med tanke på svårigheten att etablera en kronologi, att inte hela ytan undersökts och att få kistor har påträffats saknas det diskussion om olika zoner på kyrkogården. Kristina Jonsson anar dock att de sjuka och de skadade begravdes med visst avstånd från kyrkan. Hon har hittat en yta där många fall av sjukdom och skador är synliga på skeletten.²⁶⁵ Det skall inte förekomma några särskilda barnkluster på kyrkogården.²⁶⁶

8 Analys och diskussion

8.1 Analysens upplägg

Som jag nämnde i kapitel 1.2 ska analysen delas upp efter de teoretiska perspektiven och mina frågor. Steg för steg kommer jag att analysera dessa i kombination med den materiella kulturen, skrifter samt den tidigare forskningen. I kapitel 8.6 kommer en konklusion och i kapitel 8.7 mina tankar till vidare forskning kring ämnet. Mitt använda material finns lättöverskådligt i tabellform (bilaga 1). Jag inleder med att diskutera begreppet barn, för att sedan analysera dessa i kombination med uppsatsens teoretiska perspektiv.

8.2 Vilka var barn under medeltiden?

I kapitel 5.1 skrev jag att i osteologisk metodik går en gräns mellan barn och äldre individer vid omkring 14 års ålder. Dock innebär historisk arkeologi att det även finns texter som kan ge oss information kring dåtiden. I kapitel 6.3 tar jag upp ett antal skrifter och dess innehåll stämmer ganska väl med den osteologiska slutsatsen. I medeltida landskapslagar räknades en 15-åring individ som myndig och enligt kyrkans kanoniska ålder inföll myndighetsåldern samtidigt som pubertetsåldern. För pojkar skedde det kring 14 års ålder och för flickor vid 12 år. Både världsliga och kyrkliga lagar uppvisar därmed en liknande uppdelning mellan barn och de äldre. Därmed har bara de individer som tolkats vara 14 år eller yngre medtagits i mina exempel, eftersom jag i min uppsats drar en gräns för barn vid 14 år. Konfirmationen skedde

²⁶⁴ Jonsson: privat databas. Bilaga 3.

²⁶⁵ Jonsson 2009b: 89.

²⁶⁶ Russ 2007: 54.

inom spannet 6 till 12 år. Jag anser dock att den ritualen är av underordnad betydelse i denna fråga, då den främst syftade till att göra individer till sanna kristna.

8.3 Barn och rumslighet

I uppsatsen finns exempel på barngravar i kyrkor från ett flertal områden. Redan här anser jag att man kan slå hål på Bertil Nilssons tanke om att barn är begravda efter läglighet. Det bör vara avsevärt enklare att begrava en individ på kyrkogården, jämfört med inne i en kyrka. Alla barn begravdes därmed inte där de fick plats. Barn begravda i kyrkor är intressant, för det betyder att de skriftliga källorna (normen) motsägs av den materiella kulturen (praxis). I den tidigare forskningen har vi sett att det generellt sett var få förunnat att få bli begravd i en kyrka. Hur skall man då nå den medeltida mentaliteten kring barnbegravningar i kyrkor? Ett sätt kan vara via rumslighet.

Via forskningen kring rumslighet har vi fått reda på att detta fenomen var av vikt när det kom till kyrkor och kyrkogårdar. Dels tyder forskningen på att det gjordes skillnad på sociala grupper och dels att könen också åtskildes vid gravläggningen. Detta verkar forskarvärlden vara enig om. Dock syftar forskningen i regel på de vuxna individerna. Undantag finns dock, exempelvis i Västerhus. Där har nya osteologiska metoder visat att barnen antagligen följde könssegregeringen även de. Även Lotta Mejsholm anar en slags uppdelning, men då efter ålder. Men i regel hänvisas det till särskilda kluster som skall finnas på kyrkogårdens östra del när barnen på kyrkogårdar avhandlas. Det är intressant att exemplen i denna uppsats inte har dessa kluster i de östra delarna i särskilt hög utsträckning. I Tirup och S:t Clemens i Helsingborg nämns att barn hittats öster om kyrkan, även om barnkoncentrationer fanns på fler ställen på S:t Clemens kyrkogård. Men i exempelvis S:t Stefan nämns inga barnansamlingar tillhörande stenkyrkan. I S:t Clemens i Helsingborg fanns det ett barnområde i kyrkogårdens västra del och i Västerhus ett norr om koret. Dessa barnområden fanns alltså inte enbart i öster. Men via exemplen Tirup och S:t Clemens i Helsingborg får vi veta att ifall de östra delarna användes för barn, förekom dessa både i stadskyrkor (S:t Clemens i Helsingborg) och kyrkor på landsbygden (Tirup). Att stadskyrkor kunde ha socken som sträckte sig ut på landsbygden är redan nämnt. Det är dock inte mitt syfte att ta reda på var individerna var bosatta, utan mer att peka på skillnader och likheter i mitt material.

Ansamlingar av barn har i uppsatsens exempel även påträffats bland annat i tornet i Västerhus och inuti det senmedeltida koret i S:t Peterskyrkan i Tønsberg. Detta gör att barngravar i kyrkor följer ett liknande mönster som barngravar ute på kyrkogårdar; barn

kunde få plats på särskilda områden i kyrkan likaväl som på kyrkogården. Det går därmed inte att säga att barn lades i grupper enbart på kyrkogårdar. Ytterligare bevis för att mönstret är detsamma är kistornas utformning. Barn i kyrkan har precis som barn på kyrkogården begravts i kistor, både sådana av sten men även av trä. Begravningar utan kista har också förekommit. Man bör dock ha i åtanke att barn i kistor upptäcks lättare. Barngravar behöver inte lämna spår efter sig om förhållandena är dåliga. En övervikt för barn i kista kan bero på detta. Barn har även begravts i de vuxnas gravar såväl inuti kyrkor, som utanför.

Via uppsatsens exempel får vi även veta att barn har påträffats i kyrkor, oavsett om kyrkogården uppvisade könssegregering eller inte. Kyrkogårdarna i Lund har inte haft någon könsuppdelning, medan detta fenomen förekom under medeltidens första halva i S:t Clemens i Helsingborg, Tirup, Västerhus och möjligtvis i S:t Peterskyrkan i Tønsberg. Dock antas barngravarna i kyrkorna ha tillkommit främst under medeltidens senare del. Det råder dock viss osäkerhet kring dateringen i Västerhus och Tirup samt en del barngravar i Drotten. Men barn kan ha blivit begravda i kyrkor först efter könsuppdelningens upphörande. Dock ej som en konsekvens av det, eftersom inte alla kyrkogårdar uppvisade en uppdelning.

Jag skulle vilja återknyta till att barngravarna generellt sett har tillkommit sent i kyrkornas historia, som stycket ovan nämner. Det är intressant, eftersom de då inte kan knytas till kyrkornas grundare. I exempelvis S:t Clemens i Helsingborg, tolkas de äldsta gravarna tillhöra de som låg bakom kyrkans uppförande. Liknande teorier finns om de äldsta gravarna i S:t Stefan. Detta går att koppla till exempelvis Andréns tankar, då han skriver att det blev vanligare med gravar i kyrkor under medeltidens senare del. Under medeltidens första del var det få förunnat att bli begravnen inuti en kyrka. Här bör man dock ha Jörn Staeckers tankar i minne. Han nämner att den norska lagstiftningen inte är överförbar till hela Skandinavien. Det finns olika strukturer i olika områden. Dessa tankar är säkert överförbara på andra regler och lagar också. Är det därför som barn- och vuxengravarna i exempelvis S:t Märten kan vara samtida? Det är dock svårt att nå och inget jag tänkt fördjupa mig vidare kring. Men det är möjligt att barn fick rum i kyrkor precis lika tidigt som de vuxna.

En annan slags rumslighet är den mellan yngre och äldre barn. I mitt material har det inte gått att kunna se ifall yngre barn fick annorlunda placering än de äldre. I exempelvis Drotten har både spädbarn och 8-14-åringar blivit begravda i koret. Detsamma gäller för långhuset. Dock är en majoritet av barnen i uppsatsen unga. Det tror jag dock har att göra med Elisabeth Iregrens tankar. Hon har skrivit att dödligheten är som högst när individer är små. Där tror jag orsaken till de yngres majoritet finns. Klarade individerna den kritiska första fasen, kom de att överleva barndomen i hög utsträckning.

Var placerades då barnen i kyrkorna? För att illustrera detta, finns en schematisk bild på alla barngravar i uppsatsens nämnda kyrkor (fig 7). På bilden syns att majoriteten av barnen begravdes i långhuset. Därmed passar det bra att gå över till nästa avsnitt, som handlar om kyrkors funktion och symbolik.

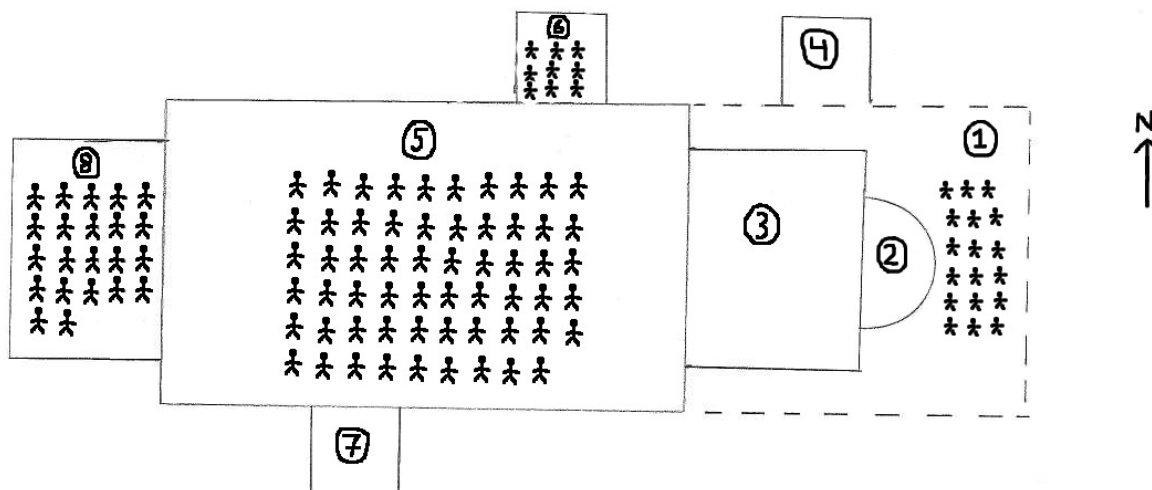

Fig 7. Schematisk bild över barngravarnas fördelning i de olika kyrkorumen. Observera att Drottens 8 barngravar och S:t Peterskyrkans 10 barngravar i koret har placerats i korförlängningen. 1 Korförlängning, 2 absid, 3 kor, 4 sakristia, 5 långhus, 6 kapell, 7 vapenhus och 8 västtorn.

8.4 Barn och kyrkors funktion samt symbolik

I föregående kapitel fick vi reda på att majoriteten av barnen i uppsatsen exempel begravdes i långhuset. Det stämmer väl överens med Ingrid Karlssons undersökning, då hon i sitt material fann detsamma. Det kan vara intressant, för ett annat sätt att nå medeltidens mentalitet kring barnbegravningar kan vara att granska kyrkors funktion och symbolik.

Barngravar fanns i fyra olika rum i kyrkorna som undersökts. Generellt kan sägas att inget rum var enbart ägnat åt barnen, då även vuxna hade placerats där. För att granska barngravarna mer ingående, går vi från öst till väst och undersöker varje rum där det påträffats barn. Vi inleder därmed i koret.

I två av uppsatsens exempel förekom barngravar i koret, nämligen i Drotten och i S:t Peterskyrkan i Tønsberg. I Drotten hade åtta av 69 barn blivit begravda i koret, det vill säga ca 12 %. I S:t Peterskyrkan påträffades enligt min tolkning tio av tio barn i koret, vilket blir 100 %. Dock är främst koret undersökt i den kyrkan. Totalt kan sägas att ca 17 % av alla uppsatsens barngravar var placerade i kyrkors kor. Barngravarna i koren hade dock tillkommit under medeltidens senare del, även om det är något osäkert i Drotten. Det betyder att dessa

barngravar har tillkommit efter att kyrkorna gotiserats, med valvslagning och korförlängning. Via forskningen kring kyrkors funktion och symbolik har vi fått veta att koret främst var prästerskapets område samt att högaltaret var placerat där i kyrkor utan absid. Koret var därmed nära det heliga som André talar om. Det var få förutsett att begravas i kyrkor och framförallt få förutsett att begravas på denna plats. När Maria Cinthio berör korbegravningarna i Drotten, skriver hon att männen i gravarna kan ha varit präster. Att barnen begravdes där ser hon som ”sympatiskt”.²⁶⁷ Att nå vilka barn det var som begravdes i kyrkor är svårt. Det är inte heller uppsatsens mål att försöka besvara den frågan, men det kan ändå vara intressant att dröja vid frågan. Speciellt i detta fall, då detta område ansågs vara av hög status. Mot slutet av medeltiden luckrades lagarna upp, fler blev begravda i kyrkorna. Dessa barn fick kanske sin gravplats på grund av kyrkornas dåliga ekonomi, precis som i fallet Selja som Berit J Sellevold skrivit om. Även tankar om själens räddning kan spela in, då skärselden blev ett begrepp under medeltidens senare del. Särskilt tydligt bör detta bli i Drotten, som var klosterkyrka fram till ca 1300. Här kunde säkert prästmunkar assistera med böner för de avlidna. Barnen begravda i koren behöver inte vara släktingar till prästerna som antas vara begravda där, men däremot bör barnen ha kommit från familjer som haft det gott ställt. För attraktiva begravningsplatser hade säkert sitt pris. Även om rekommendationen från påven Urban III följdes; att fadern fick bestämma var barnen skulle gravläggas, bör det inte ha gällt alla. Medeltiden var ett hierarkiskt samhälle.

Nästa rum är långhuset. Här har barn påträffats i alla uppsatsens kyrkor, utom S:t Peterskyrkan i Tønsberg. I S:t Stefan var två av två barn i långhuset, det vill säga 100 %. I Drotten var 51 av 69 barn i detta rum, ca 74 %. I S:t Märten var ett av två barn i långhuset, vilket ger 50 %. I S:t Clemens i Helsingborg fanns bägge barnen där, det blir 100 %. Detsamma gäller för Tirup, två av två barn fanns i långhuset. I Västerhus var ett av 21 barn placerade där, det innebär ca 5 %. Totalt var 59 av uppsatsens 108 barngravar i långhuset. Det är ca 55 %, vilket innebär att långhuset var i majoritet rörande barngravarnas placering. Långhuset var platsen för församlingen, enligt den tidigare forskningen. I långhuset fanns även dopfunten samt ett antal altare. Tyvärr har inte materialet tillåtit någon närmare koppling mellan gravar och altare, då gravbeskrivningarna i många fall varit knapphändiga. I exempelvis Tirup, går det inte att komma barngravarna närmare än att de är i långhuset. Ett av mina mål var att försöka koppla gravarna till altaren men för att kunna göra det krävs närmare redogörelser av gravarna. Via ett arkivmaterial hade jag kanske kunnat få det, dock har jag ej

²⁶⁷ Cinthio 2002: 189.

haft tillgång till detta för majoriteten av mina kyrkor. Dock kan man säga att barnens placering som sådan, i kyrkan, är ett tecken på gravar nära det heliga. Däremot är det frestande att se barngravar i långhuset som en följd av dopfontens placering. Dopet var en viktig ritual under medeltiden och dopfonten bör ha varit starkt kopplad till barnen. Dock har även vuxna begravts i långhuset, som exemplen ovan visat. Rummet var inte särskilt förknippat med barn. Dessutom bör det spela in att långhuset var det enskilt största rummet i kyrkorna. Därmed kan det ske fler begravningar där, just av den orsaken.

Nästa rum med barnbegravningar är kapellet. Kapell har enbart förekommit i Drotten, även om exempelvis västtornet i S:t Clemens i Helsingborg har tolkats vara ett slags gravkapell. I kapellet i Drotten var nio barn begravda. Det är ca 13 % av alla barngravar i Drotten. Ser man på hela uppsatsens material utgör kapellbegravningarna ca 8 %. Kapell tillkom enligt den tidigare forskningen när behovet av fler altare ökade. Kapellen stiftades av en familj, släkt eller ett gille. Barnen begravda i Drottens kapell kan därför ha tillhört en släkt, som via sin förmögenhet hade möjlighet att stifta ett kapell. Alternativt var de barn till individer verksamma i ett gille och fick därmed via sin familj denna gravplats.

Det avslutande rummet där det påträffats barn är västtornet. Barngravar i detta rum har funnits i tre av uppsatsens kyrkor, enligt mina tolkningar. I Drotten fanns ett barn. Det innebär ca 1,5 % av alla barn i kyrkan. I S:t Mårten bör barnet i västmuren räknas som en tornbegravning, detta eftersom graven skär in i kyrkan från utsidan och det antas att kyrkan har haft ett torn. Denna grav utgör 50 % av barngravarna i kyrkan. I Västerhus har skelett efter 20 barn grävts fram. Det ger ca 95 % av alla barngravar i kyrkan. Totalt har ca 20 % av alla uppsatsens barngravar funnits i kyrkors västtorn. Enligt den tidigare forskningen har torn, särskilt romanska sådana, varit starkt förknippade med världslig makt. De romanska tornen hade främst funktionen av ett gravkapell. Både tornet i Västerhus och Drottens västtorn var sekundärt tillfogade till kyrkorna, men bägge bör ha byggts under romansk tid. Datering för det förmodade västtornet i S:t Mårten är osäker. Det kan vara så att barnen begravda i tornen har anknytning till tornens stiftare men samtidigt visar Elisabeth Iregrens och Lars Redins forskning att barnen i ett av klustren i Västerhus kan ha gravlagts vid olika tillfällen. Hur långt tidsspänn det rör sig om vet vi inte. Dessutom är fördelningen i Västerhus torn 20 barn och en kvinna. Det är onekligen en annorlunda familjesammansättning. Hamnade barnen där just för att tornet sågs som ett gravkapell? I Drotten finns det enligt Maria Cinthio en tolkning att det rör sig om en familj som blivit begravd i tornet. Det kan vara anledningen till barnets placering i på denna plats. Detsamma kan gälla för S:t Mårten, då fler kistor än barngraven var placerade mellan torn och långhus. Barn fick säkert ofta gravplats utifrån sin familjs

position och status i samhället, precis som Berit J Sellevold hävdar. Fredrik Fahlander har en liknande tanke när han skriver att barn bör ha varit utlämnade till de vuxnas tycke och tänk.

Granskar man barnens placering utifrån de symboliska och funktionalistiska perspektiven, anas att barnen begravts i kyrkor av olika anledningar. Barnen i kyrkorna kan, enligt min uppfattning, därmed inte ses som en enhetlig grupp.

8.5 Synen på barn under medeltiden

Vad har analysen ovan gett oss för information om den medeltida mentaliteten kring barnbegravningar? I och med mitt val av material, barn begravda i kyrkor, kan slutsatsen av denna fråga bli missvisande. Barn begravdes uppenbarligen i kyrkor, bara det är ett tecken på god ställning för barn i och med att kyrkobegravningar förmodligen har haft hög status. Barnen begravdes även i kistor i hög utsträckning. I Västerhus förekom i och för sig inga träkistor för barnen, men själva placeringen räknas ändå av Lars Redin som väldigt god. Vi ser även att barnen placerades i samma rum som de vuxna. Skillnader mellan de olika kyrkorna fanns, men barnen har förekommit i rum från öst till väst enligt uppsatsens olika exempel. Dock märks likheter mellan barngravar på kyrkogårdar och barngravar inuti kyrkor. Kistor har använts på bägge platser och barn kunde hamna i särskilda områden såväl i kyrkan som utanför. Ytterligare exempel på likhet mellan kyrkogård och kyrka var de tomma gravar, antagligen vuxengravar, som påträffades i Tirup. Dessa antas ha tömts då en släkt flyttade sina avlidna släktingar från Tirup till en ny släktkyrka.

I och med att de flesta av uppsatsens barngravar kan ha tillkommit under senare delen av medeltiden, skulle man kunna frestas att dra slutsatsen att det skedde en förändring av synen på barn under tidsperioden. Vuxna har i regel begravts tidigare än barn i uppsatsens kyrkor, även om det exempelvis i S:t Märten kan vara så att barn och vuxna fick plats i kyrkan någorlunda samtidigt. Jag tolkar det dock som så att barnens överlag sena gravar kan bero på en allmänt förändrad mentalitet och inte enbart en förändrad syn på barn. Kyrkorna kan ha haft dålig ekonomi och därmed såldes gravplatser inne i kyrkorna i högre utsträckning. Skärselden kan också gjort sitt. Barnen fick gravplats nära det heliga och inne i kyrkor för att fler mässor skulle kunna hållas för dem.

Utifrån mitt material anser jag att medeltidens syn på barnen var god, precis som Karlsson, Russ och Janstad menade i den tidigare forskningen. Dock bör man vara medveten om att fler aspekter än enbart gravar behöver analyseras, för att ge en så bred bild av den medeltida synen på barn som möjligt.

8.6 Konklusion

Här vill jag i korthet besvara mina frågeställningar. Jag skrev i kapitel 1.3 att för att kunna ta reda på varför barn begravdes i kyrkor, behövde jag analysera ett antal övriga frågor. Jag går nu kortfattat genom alla uppsatsens frågor, steg för steg. Hur var medeltidens syn på barn? Utifrån mitt material var synen på barn god. De fick gravplats på högstatusplatser och de fick liknande begravningar som de vuxna. Dock anar jag att det inte var alla barn som fick tillåtelse att begravas i kyrkor, utan det berodde mycket på familjens status.

Går det att se skillnad på barnbegravningar i kyrkan jämfört med barn begravda utanför? Om det är skillnad, går det att se barn begravda i kyrkor som en egen grupp? Inte enligt mitt tycke. Kistbegravningar förekom såväl i kyrkor som utanför. Barn kunde placeras i grupper både inne i kyrkor och ute på kyrkogården. Jag anser inte att det går att se barn begravda i kyrkor som en egen grupp utifrån detta hänseende.

Var i kyrkan jordfästes barnen? Placerades de ensamma, tillsammans med vuxna eller i grupp? Barnen har förekommit i fyra av kyrkorummen, med en majoritet i långhuset. Barn kunde placeras i särskilda grupper i kyrkorna men även enskilda barn omgivna av vuxna förekom. I något fall förekom barn i en vuxens grav. Majoriteten av barnen hade dock fått en egen grav.

Behandlades yngre barn annorlunda jämfört med äldre barn? Jag tycker mig inte kunna se någon skillnad i behandlingen mellan yngre och äldre barn. Kistor förekom hos både äldre och yngre och de har i många fall begravts i samma rum. Dock är majoriteten av uppsatsens barn unga. Det vill jag koppla samman med Elisabeth Iregrens teori om att dödligheten är som störst när individer är unga. Klarade barnen denna kritiska fas, kom de att överleva i hög utsträckning.

Går det att se om barn placerades olika över tid? Ja, det gör det. Främst begravdes barn i kyrkor under senare delen av medeltiden. Detta vill jag koppla samman med skärselden och möjligtvis kyrkors dåliga ekonomi.

Varför begravdes barn i kyrkor? Dels anser jag att det kan bero på det jag skrev i stycket ovan; skärselden samt kyrkors dåliga ekonomi. Men jag ser även en koppling till kyrkorummens funktion och symbolik. Majoriteten av barnen fanns i långhuset. Där stod dopfunten under medeltiden. Kan barn ha begravts i kyrkor i och med den starka kopplingen till denna? Det liknar i så fall tolkningarna av mansgravarna i Drottens kor, då de tolkats ha varit präster. Eller hamnade majoriteten av barnen i långhuset för att det var kyrkors enskilt största rum? Dessa frågor vågar jag inte besvara, då materialet inte tillåter det. Men jag anser

att bägge orsakerna är möjliga. Barn kan även ha begravts i kyrkor för att de tillhört en släkt som stiftat kyrkors torn. Det kan vara fallet i exempelvis Drotten. I Drotten var barn även begravda i kapellet. Dessa barn kan ha tillhört en släkt som stiftade detta kapell. Jag anser att det inte finns ett generellt svar på varför barn begravdes i kyrkor, utan barn kan ha begravts i dessa byggnader av olika anledningar.

8.7 Vidare forskning

En tanke som var med länge under uppsatsens framåtskridande var att även försöka få in delutgrävda platser i min analys. Det finns ett antal andra kyrkor där barn har påträffats i jorden; exempelvis Hammarlunda i Skåne och Bälinge i Uppland. Dessa delutgrävda platser har dock inte undersökts lika omfattande, men de var tänkta att kontrastera de mer välundersökta områdena som uppsatsen tar upp. Dock fick jag överge denna idé, eftersom sidantalet är begränsat. Men det vore intressant att i framtiden analysera dylika platser. Kan man se likheter eller skillnader med materialet jag använt, trots att områdena inte undersökts lika väl?

En annan intressant aspekt vore att granska platser där inga barn begravts i kyrkor. Hur ser mönstret ut på dessa kyrkogårdar och kyrkor? Finns det detaljer som skiljer sig från exemplen i denna uppsats?

9 Sammanfattning

9.1 En snabbgenomgång

Som titeln lyder, fokuserar denna uppsats på barn begravda inuti medeltida skandinaviska kyrkor. Syftet med uppsatsen är att belysa detta, i mina ögon, bortglömda material. När forskare analyserar barngravar, fokuserar de främst på särskilda områden på kyrkogårdar där barn har hamnat. Om ett barn är påträffat inuti en kyrka, nämns det men inte mycket mer än så. Varför begravdes barn i kyrkor? För att besvara den frågan krävs att fler frågor undersöks: hurdan var medeltidens syn på barn? Är det skillnader mellan barn begravda i kyrkor och barn begravda på kyrkogården? Var i kyrkan begravdes barnen? Begravdes de ensamma, tillsammans med andra barn eller med vuxna? Förhoppningsvis kan svaren på dessa frågor

avslöja om yngre barn behandlades annorlunda än äldre barn. Detsamma gäller för tidsaspekten; går det att se förändringar rörande barngravar över tid?

Materialet i denna uppsats kommer från olika områden. Huvudområdet är Lund, där arkeologer har grävt i över 100 år. Exempel kommer även från andra delar av Skandinavien. Sambandet mellan de olika platserna är att både kyrka och kyrkogård har undersökts. När olika material jämförs, kan ny information uppstå. När platserna analyseras, tas det bland annat fasta på hur gravarna var utformade och om barnen begravdes ensamma eller med andra. Dessa detaljer är av vikt när det kommer till medeltida gravar, eftersom begravningskicket i stort påstås vara likartat.

Texter är också av vikt när det kommer till historisk arkeologi. Text i denna uppsats betyder bland annat medeltida lagar. Det finns till exempel bevarade norska lagar som talar om en social och rumslig ordning när det kommer till begravingar. Det verkar som att individer med hög status fick de mest förnäma begravningsplatserna.

Det teoretiska perspektivet i denna uppsats är därmed både socialt och rumsligt, men fler perspektiv än så vävs in i analysen. Kyrkor och dess beståndsdelars funktion och symbolik har även det beröringspunkter med uppsatsens ämne. Altaret är exempelvis det mest heliga i en kyrka, men även andra delar av kyrkan bär på funktionalistisk och symbolisk betydelse. Även genus tas upp i uppsatsen, detta eftersom en särskild grupp av individer analyseras. Kan barn begravda i kyrkor ses som en homogen grupp?

I jämförelsen mellan gravarna, de olika platserna och det skrivna materialet syns inga tecken på att barn begravda i kyrkor kan tolkas som en egen grupp. Barn har antagligen blivit begravda i dessa byggnader av en mängd olika anledningar.

10 Referenser

10.1 Arkivmaterial

Kulturens A-arkiv för Kv. Clemens 9 (Drotten).

Kulturens A-arkiv för S:t Märten 4.

Kulturens A-arkiv för S:t Stefan 13-14.

10.2 Otryckt material

Cinthio, M. Privat databas rörande gravar funna inuti Drotten. Bilaga 2.

Janstad, L. 2007. *Barn i och kring kyrkobyggnaden fram till och med 1600-talet*. C-uppsats i historisk arkeologi. Lunds Universitet.

Jonsson, K. Privat databas rörande gravar funna i och utanför S:t Peterskyrkan i Tønsberg. Bilaga 3.

Karlsson, I. 1988. *Barnets ställning i Norden under medeltiden – en analys med utgångspunkt från arkeologiskt och osteologiskt material*. Uppsats i medeltidsarkeologi, Ak 200. Lunds Universitet.

Russ, H. 2007. *Spedbarnsgraver i Norge i middelalderen - Belyst gjennom arkeologisk og skriftlig kildemateriale*. Masteroppgave i arkeologi. Universitetet i Oslo.

10.3 Tryckt material

Ahlström, T. 1994. *Landmark Morphometrics and Osteology*. Theses and Papers in Osteology 2. Stockholm.

Alexandersen, V. & Iregren, E. 2000. 'Westerhus – børnens tænder'. *Hikuin* 27. 203-218.

Als Hansen, B & Aaman Sørensen, M. 2003. 'Fjenneslev – kirkebygning, restaureringer og arkæologi'. I: Norn, O. *Civitas Hierusalem - Til alters med Absalon*. Herning. 53-68.

Als Hansen, B. 1995. 'Arkæologiske spor efter døbefontens placering i kirkerummet gennem middelalderen'. *Hikuin* 22. 27-40.

Alvesson, M & Sköldberg, K. 2010. *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod* [Andra upplagan]. Lund.

Andrén, A. 1980. *Lund. Medeltidsstaden* 26. Stockholm.

- Andrén, A. 1997. *Mellan ting och text. En introduktion till de historiska arkeologierna*. Kulturhistoriskt bibliotek. Stockholm/Stehag.
- Andrén, A. 1999. 'Landscape and settlement as utopian space'. I: Fabech, C., & Ringtved, J. (red.). *Settlement and Landscape. Proceedings of a conference in Århus, Denmark May 4-7 1998*. Højbjerg. 383-393.
- Andrén, A. 2000. 'Ad sanctos – de dödas plats under medeltiden'. *Hikuin* 27. 7-26.
- Andrén, C-G. 1981. Konfirmation. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid - från vikingatid till reformationstid*, band 8. Köpenhamn. 690-696.
- Arcini, C. 1999. *Health and disease in early Lund – Osteo-pathologic studies of 3,305 individuals buried in the first cemetery area of Lund 990-1536*. *Archaeologica Lundensia* VIII. Lund.
- Arup Seip, D. 1957. Borgartingsloven. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid - från vikingatid till reformationstid*, band 2. Malmö. 149-150.
- Augenti, A & Gilchrist, R. 2011. 'Part 1: Life, Death and Memory'. I: Carver, M., & Klápště, J., (red.). *The Archaeology of Medieval Europe. Vol. 2 Twelfth to Sixteenth Centuries*. Aarhus. 494-511.
- Berthelson, B. 1952. 'Kyrkoruinen i Västerhus'. I: Stenberger, M., (red.). *Arkeologiska forskningar och fynd: studier utgivna med anledning av H.M. Konung Gustaf VI Adolfs sjuttioårsdag 11.11.1952*. Stockholm. 295-304.
- Blohmé, M & Runeby, C. 1986. *Innberetning over de arkeologiske utgravningene i Øvre Langgate 65/67 Tønsberg, 1985. Del 1 Tekst*. Tønsberg.
- Blomqvist, R. 1951. *Lunds historia I – Medeltiden*. Lund.
- Boldsen, J. 2000. 'Demografisk struktur i landsbyen Tirup'. *Hikuin* 27. 233-244.
- Brendalsmo, A J. 1989. *Peterskirken, dens kirkegård og det eldste Tønsberg – Nordre bydel hefte 1*. Arkeologiske rapporter fra Tønsberg, nr 2. Tønsberg.
- Bull, E. 1959. *Nordmenn før oss – Norgehistorie for gymnaset*, 2 utgave. Oslo.
- Bøe, A. 1965. Lendmann. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid - från vikingatid till reformationstid*, band 10. Malmö. 498-505.
- Carelli, P. & Lenntorp, K-M. 1994. *S:t Mårten nr 25-26 Lund. Arkeologisk undersökning 1993*. Arkeologiska rapporter från Lund, nr 8. Lund.
- Cinthio, M. 1996. *Kyrkorna kring Kattesund. Rekonstruktionsförsök*. Arkeologiska rapporter från Lund, nr 14. Lund.
- Cinthio, M. 2002. *De första stadsborna. Medeltida gravar och människor i Lund*. Stockholm/Stehag.

- Collin, H S., & Schlyter, C J., (red.). 1827. *Samling af Sweriges Gamla Lagar*. Corpus iuris Sveo-gotorum antiqui, band 1. Stockholm.
- Fahlander, F. 2011. 'Bilder av barn och barndom'. I: Fahlander, F., (red.). *Spåren av de små. Arkeologiska perspektiv på barn och barndom*. Stockholm Studies in Archaeology 54. Stockholm. 1-76.
- Gallén, J. 1981. Kanonisk ålder. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid – från vikingatid till reformationstid*, band 8. Köpenhamn. 226-229.
- Gejvall, N-G. 1960. *Westerhus. Medieval Population and Church in the Light of Skeletal Remains*. Lund.
- Harrison, D. 1998. *Skapelsens geografi. Föreställningar om rymd och rum i medeltidens Europa*. Svenska Humanistiska Förbundet 110. Stockholm.
- Holck, P. 1989. *Skjelettmaterialet fra Peterskirken, Tønsberg. En antropologisk rapport*. Antropologiske skrifter nr. 2. Oslo.
- Holmberg, R. 1990. *Kyrkobyggnad, kult och samhälle – Landskyrkan i Lunds forna ärkestift genom tiderna*. Lund Studies in Medieval Archaeology 8. Stockholm.
- Iregren, E. 1992. 'Kvinnor och barn under medeltid – ett antropologiskt perspektiv på några skelettmaterial'. I: Lövkrona, I., (red.). *Kvinnospår i medeltiden*. Kvinnovetenskapliga Studier 1. Lund. 55-92.
- Iregren, E., & Redin, L. 2000. 'Assemblages of children`s bones in a Medieval churchyard in Sweden – Results of epidemics, warfare, infanticide or simply, disturbed graves?' I: Varela, T A., (red.). *Investigaciones en Biodiversidad Humana*. Santiago de Compostela. 259-269.
- Johannsen, H., & Møller, E. 1974. Tegl. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid – från vikingatid till reformationstid*, band 18. Malmö. 149-158.
- Jonsson, K. 1999. 'Bland barnaföderskor, spädbarn och ”vuxna barn”. Social och religiös kontroll speglad i gravmaterialet från Västerhus'. *Meta* 1999:4. 12-35.
- Jonsson, K. 2009a. 'Kyrkogården och kyrkan i Västerhus. En arkeologisk tillbakablick'. I: Iregren, E., Alexandersen, V., & Redin, L., (red.). *Västerhus. Kapell, kyrkogård och befolkning*. KVHAA fristående monografi. Stockholm. 9-25.
- Jonsson, K. 2009b. *Practices for the Living and for the Dead: Medieval and Post-Reformation Burials in Scandinavia*. Stockholm Studies in Archaeology, 50. Stockholm.
- Jonsson, K. 2009c. 'Tills döden skiljer oss åt... Sociala markörer i medeltida gravskick i Västerhus på Frösön, Löddeköpinge i Skåne och Peterskyrkan i Tønsberg'. I: Iregren,

- E., Alexandersen, V., & Redin, L., (red.). *Västerhus. Kapell, kyrkogård och befolkning*. KVHAA fristående monografi. Stockholm. 40-73.
- Jørgensen, J U. 1981. Myndighetsalder. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid – från vikingatid till reformationstid*, band 12. Köpenhamn. 35-37.
- Karlin, J:son G. Från det gamla Lund. Kyrkan i hörnet af V. Mårtensgatan och Bankgatan. *Lunds Dagblad* 31/7 1915.
- Keyser, R., & Munch, P A., (red.). 1846. *Norges Gamle Love indtil 1387*. Band 1. Christiania (Oslo).
- Keyser, R., & Munch, P A., (red.). 1848. *Norges Gamle Love indtil 1387*. Band 2. Christiania (Oslo).
- Kieffer-Olsen, J. 1985. 'En kirke og kirkegård ved Bygholm'. *Meta* 1985:2-3. 41-44.
- Kieffer-Olsen, J., Boldsen J L., & Pentz, P. 1986. 'En nyfunden kirke ved Bygholm'. *Vejle Amts Årbog*. 24-51.
- Kieffer-Olsen, J. 1993. *Grav og gravskik i det middelalderlige Danmark*. 8 kirkegårdsudgravninger. Højbjerg.
- Kjeldstadli, K. 1998. *Det förflutna är inte vad det en gång var*. Lund.
- Kjellström, A. 2011. 'Barnens ben'. I: Fahlander, F., (red.). *Spåren av de små. Arkeologiska perspektiv på barn och barndom*. Stockholm Studies in Archaeology, 54. Stockholm. 197-216.
- Knudsen, T. 1958. Eidsivatingsloven. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid - från vikingatid till reformationstid*, band 3. Malmö. 526-528.
- Madsen, P K. 2004. 'Sygdom og Død'. I: Roesdahl, E., (red.). *Dagligliv i Danmarks middelalder – en arkæologisk kulturhistorie*. Aarhus. 325-350.
- Már Lárusson, M. 1958. Dåp. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid - från vikingatid till reformationstid*, band 3. Malmö. 420-422.
- Mejsholm, L. 2009. *Gränsland - Konstruktion av tidig barndom och begravningsritual vid tiden för kristnandet i Skandinavien*. Occasional Papers in Archaeology, 44. Uppsala.
- Molland, E. 1981. Primsigning. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid – från vikingatid till reformationstid*, band 13. Köpenhamn. 439-444.
- Mårtensson, W A. 1981. *S:t Stefan i Lund. Ett monument ur tiden*. Förening Gamla Lund för bevarande av stadens minnen, årsskrift 62. Lund.
- Nilsson, B. 1987. 'Död och begravning. Begravningskicket i Norden'. I: Ferm, O., & Tegnér, G., (red.). *Tanke och tro. Aspekter på medeltidens tankevärld och fromhetsliv*. Studier till det medeltida Sverige 3. Stockholm. 133-150.

- Nilsson, B. 1989. *De Sepulturis: gravrätten i Corpus Iuris Canonici och i medeltida nordisk lagstiftning*. Bibliotheca Theologiae Practicae, 44. Stockholm.
- Nilsson, B. 1994. *Kvinnor, män och barn på medeltida begravningsplatser*. Projektet Sveriges kristnande, Publikationer 3. Uppsala.
- Nilsson, I-M. 2009. *Mellan makten och himmelriket. Perspektiv på Hallands medeltida kyrkor*. Lund Studies in Historical Archaeology, 12. Lund.
- Norberg, R. 1956. Altare. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid – från vikingatid till reformationstid*, band 1. Malmö. 108-111.
- Persson, E. & Persson, O. 1981. 'Medeltidsfolket från kvarteret Repslagaren'. I: Mårtensson, A.W. *S:t Stefan i Lund. Ett monument ur tiden*. Gamla Lund Förening för bevarande av stadens minnen årsskrift 62. Lund. 151-169.
- Redin, L. 2000. 'Arkeologiska perspektiv på Westerhus ödekyrkogård på Frösön i Jämtland'. *Hikuin* 27. 155-174.
- Rydbeck, M. 1964. Korskrank. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid – från vikingatid till reformationstid*, band 9. Malmö. 194-197.
- Sellebold, J B. 1997. 'Children`s Skeletons and Graves in Scandinavian Archaeology'. I: de Boe, G., & Verhaeghe, F., (red.). *Death and Burial in Medieval Europe - Papers of the 'Medieval Europe Brugge 1997' Conference, Volume 2*. I.A.P Rapporten 2. Zellik. 15-25.
- Staecker, J. 1997. 'Gotlands kyrkogårdar. Genus, mission och social hierarki'. *Hikuin* 24. 203-226.
- Stig Sørensen, M L. 2000. *Gender Archaeology*. Cambridge.
- Sælebakke, I. 1986. 'Noen foreløbige inntrykk fra en middelalderkirkegård i Tønsberg'. *Meta* 1986:2-3. 21-25.
- Tuan, Y-F. 1990. *Topophilia. A study of environmental perception, attitudes and values*. New Jersey.
- Wansgaard Jürgensen, M. 2009. 'Syddør, norddør og det kønsopdelte kirkerum'. *Hikuin* 36. 7-28.
- Weidhagen-Hallerdt, M. 2010. *S:t Clemens kyrka i Helsingborg. Medeltida monument och människor*. Helsingborg.
- Wienberg, J. 1986. 'Bornholms kirker i den ældre middelalder'. *Hikuin* 12. 45-66.
- Wienberg, J. 1991. *De kirkelige institutioner i middelalderens Tønsberg*. Arkeologiske rapporter fra Tønsberg, nr 6. Tønsberg.

Wienberg, J. 1993. *Den gotiske labyrint. Middelalderen og kirkene i Danmark*. Lund Studies in Medieval Archaeology, 11. Stockholm.

Åqvist, G. 1982. Västgötagarna. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid – från vikingatid till reformationstid*, band 20. Köpenhamn. 337-341.

10.4 Internet

<http://nikuarkeologi.wordpress.com/2011/05/25/sesongens-f%c3%b8rste-skjelett-i-t%c3%b8nsberg/> Besökt 2012-04-17.

<http://www.oxfordreference.com/pub/views/home.html> Sökord: “Decretum of Gratian”, “Isidore of Seville” & “Pueritia”. Besökt mellan 2012-03-29 - 2012-03-30.

10.5 E-mail

Cinthio, M. Mail angående S:t Stefan. 2012-04-10.

10.6 Muntliga uppgifter

Wienberg, J. Institutionen för arkeologi och antikens historia vid Lunds Universitet. 2012-02-28, 2012-03-13, 2012-03-27 & 2012-04-11.

11 Bilagor

11.1 Bilaga 1

Plats	Grundande	Träkyrka innan	Kyrkans funktion
S:t Stefan	Omkring år 1110	Ja	Sockenkyrka i stad
Drotten	Ca 1030-1100	Ja	BK, KK, SK i stad
S:t Märten	Osäkert, men romansk	Antagligen	Sockenkyrka i stad
S:t Clemens	Antagligen 1000-talet	Antagligen	Sockenkyrka? i stad, kungsgårdskyrka?
Tirup	Ca 1150-1200	Ja	Sockenkyrka på landsbygden
Västerhus	1100-talet	Antagligen inte, men omdebatterat	Privatkyrka? Sockenkyrka?
Tønsberg	Ca 1150-1200	Inga spår funna	Sockenkyrka i stad
	Beståndsdelar	Antal barn i kyrkan	Var fanns barnen
S:t Stefan	A, K, L, VA, VT (s)	2	Långhuset
Drotten	A, K, TÖ, GK, L, TS, KP, VT(s)	69	Majoriteten i långhuset, 51 av 69.
S:t Märten	A, K, L, VT?	1 + 1(s)	Västmuren, Långhuset (s)
S:t Clemens	A, K, L, VT	2	Långhuset
Tirup	Kor, långhus	2	Långhuset
Västerhus	[A], K, L, VT (s)?	21	20 i Tornet, 1 i långhuset
Tønsberg	A, K, L, SA?(s)	10	Gotiska korutvidgningen
	Ålder på barnen	Datering barngravar	Kistmaterial barngravar
S:t Stefan	5-6år, 11-12år	Tidigast ca 1250	5-6år träkista, 11-12år osäkert
Drotten	Från spädbarn till 14 år	Osäkert, minst hälften sen medeltid	Majoriteten utan, men ändå många av trä
S:t Märten	Nyfött barn i västmuren, det andra okänt	Tidigast 1150	Bägge tegel
S:t Clemens	Spädbarn + okänd ålder	Tidigast 1200-tal	Spädbarnet i träkista, det andra osäkert
Tirup	5-6år, 6-7år	Ca 1150-1300-tal	Osäkert
Västerhus	Från foster till ca 7 år gamla	Osäkert, men kanske tidiga	Inga kistor
Tønsberg	8st 0-7 år, 2st 7-12 år	Tidigast ca 1250	Majoriteten i kista. Av trä

	Andra individer i kyrkan	Tidigast datering vuxengravar	Kistmaterial vuxengravar
S:t Stefan	Ca 32 andra. Män och kvinnor	Ca 1160-1170	Tegel- och natursten bland annat
Drotten	Ca 160	Före 1112-1129	Träkistor i majoritet, men även sten & tegel
S:t Märten	Ca 12 andra	Osäkert. Samma som för barnen?	Tegel och natursten. Även någon utan kista
S:t Clemens	Mer än 14	Tidigaste är samtida med uppförandet	Bland annat natursten och trä
Tirup	Ca 11 andra	Osäkert. Samma som för barnen?	Osäkert, men en grav med murbruk
Västerhus	Minst 5 andra	Osäkert. Samma som för barnen?	Bland annat träkistor
Tønsberg	Finns andra, osäkert hur många dock	Samma som för barnen	Träkistor.
	Könsuppdelad kyrkogård	Särskilda zoner på kyrkogården?	Barnkluster kyrkogård
S:t Stefan	Nej	Inne eller nära kyrkan statusyllt	Nej, inte tillhörande stenkyrkan
Drotten	Nej	Inne i kyrkan statusyllt	Ja
S:t Märten	Nej	Kyrkans inre, samt norr om kyrkan	Nej
S:t Clemens	Ja, fram till 1200-tal	Inne eller nära kyrkan statusyllt	Ja
Tirup	Ja, fram till ca 1200	Nära koret statusyllt.	Ja
Västerhus	Ja (antagligen även barnen)	Inne eller nära kyrkan statusyllt	Ja
Tønsberg	Ja, antagligen	Osäkert	Nej
	Nedläggning	Förklaringar	
S:t Stefan	Vid reformationen	A	Absid
Drotten	Vid reformationen	[A]	Ej fullbordad
S:t Märten	Vid reformationen	BK	Biskopskyrka
S:t Clemens	Vid reformationen	GK	Gravkammare
Tirup	Kanske 1300-tal	K	Kor
Västerhus	Kanske kring år 1350	KK	Klosterkyrka
Tønsberg	Kyrkan 1536. Kyrkogård kanske senare	KP	Kapell
		L	Långhus
		SA	Sakristia
		SK	Sockenkyrka
		(s)	Sekundär (torn samt grav)
		TS	Tvårskepp
		TÖ	Tornöverdel i öst
		VA	Vapenhus
		VT	Västtorn
		?	Osäkert

Tabeller med detaljer som uppsatsen lägger vikt vid.

11.2 Bilaga 2

Gravnummer för individer begravda i Drotten, både vuxna och barn. Ålder enbart medtaget för barnens del.

Sammanställning/datering Maria Cinthio.

Åldersbestämningar gjorda av Caroline Arcini

Mina justeringar i *kursivt*. Jag tar tagit bort nr 629 & 1786 och lagt till nr 2046 & 2429.

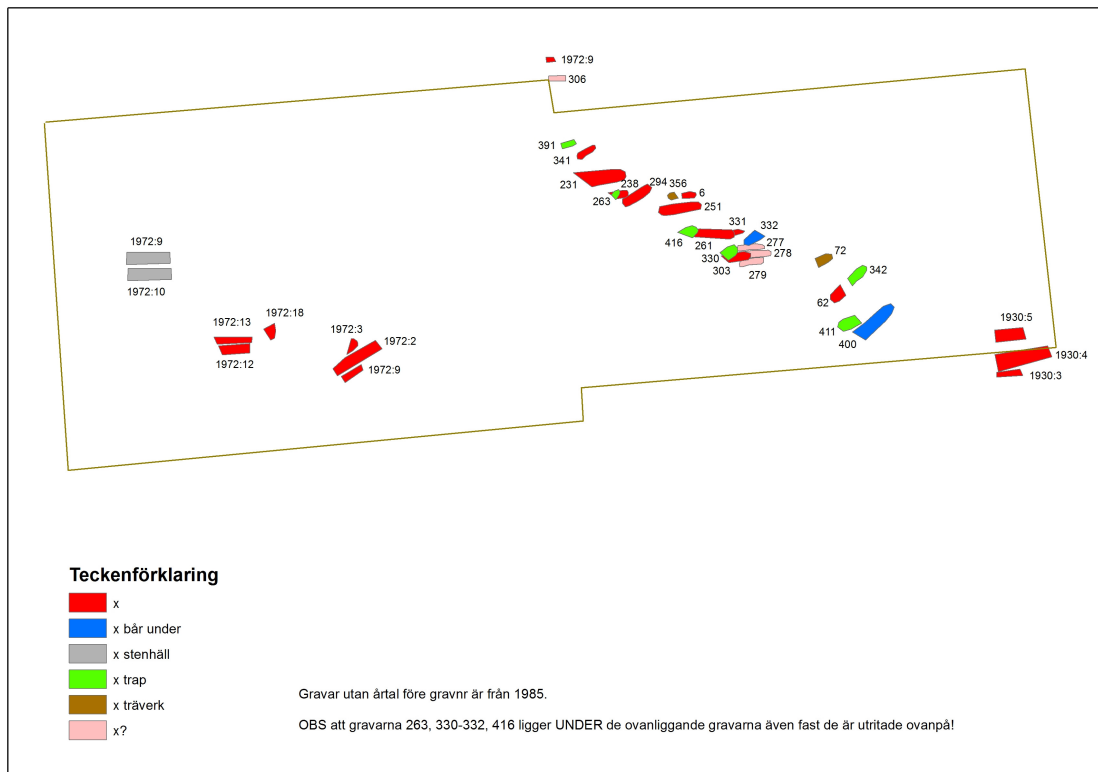
B=barn.

Sp=spädbarn.

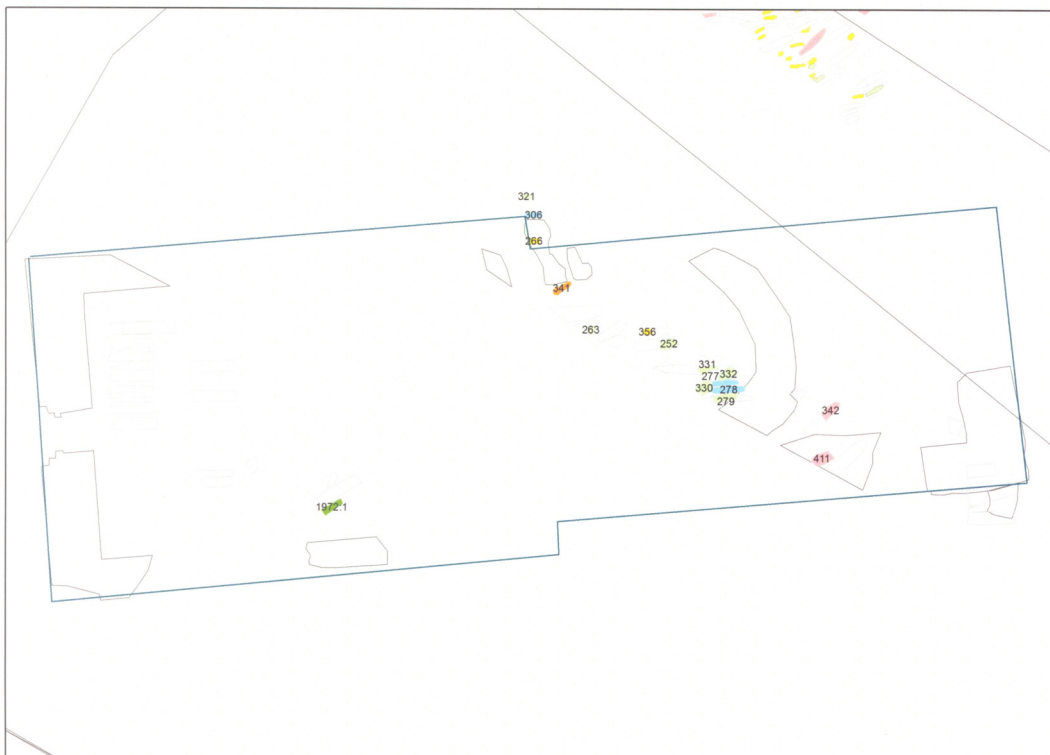
629 <i>ej inuti</i>	1786 sp i grop- <i>efter 1537</i>	1934
1941 2-3år	1942 9år	1943
1944 12-14år	1945	1946 12år
1947	1948	1949 3år
1950	1951	1952 5år
1953 2-3år	1954 9år	1955 sp
1956 7år	1957	1958
1959 8-9år	1960	1961 13-14år
1962	1963	1964 7år
1965	1966	1967 10-12år
1968	1969 12-14år	1970 8-9år
1971 12-14år	1972 10-11år	1973
1974 5år	1975	1976
1977 5år	1978 7år	1980
1982	1984	1985
1987	1988	1989 10-12år
1990 sp	1991 13-14år	1992 8-9år
1994	1995	1996
1997	1998	1999
2001	2002	2003
2004	2005	2006
2007 4-5år	2008	2009
2010	2011a	2011b 9-10år
2012	2013	2015
2016 9-10år	2017	2018
2019	2020	2021
2022	2023	2024
2025 3-4år	2026 11år	2027
2030	2031	2032
2034	2035 B	2037 1-5år
2038 B	2039	2040
2041	2042	2043
2044 B	2046 <i>obs</i>	2047

2048 6-7år	2051	2057 8-9år
2060	2064	2066
2068	2069	2070
2071	2072	2074
2075	2076	2077
2078 7år	2079	2080
2081	2084	2093
2094	2095 3-4år	2096 6år
2097 B	2098 B	2099
2100	2101	2102 sp
2103 sp	2104	2105
2106 4-5år	2107 3-4år	2108
2110	2111	2112
2113	2114 8-9år	2115 11-12år
2117	2125	2128
2129 14år	2131	2134
2136	2137	2138 sp
2139a	2139b 4-5år	2140a
2140b	2141	2142
2148	2161	2162
2167	2168	2194
2196	2233 3-4år	2234
2241 4-5år	2242	2243 sp
2252	2253	2254
2255	2256	2269
2270 11år	2273	2279
2284	2287	2411 8-10år
2412	2413 4år	2414 8-10år
2415 sp	2416 2år	2417
2418	2419 13-14år	2420
2422	2423	2424
2423	2424	2429 <i>obs</i>
2441		

11.3 Bilaga 3

Barn- och vuxengravar i och kring S:t Peterskyrkan i Tønsberg, med fokus på kistornas material.

Barngravar i och kring S:t Peterskyrkan i Tønsberg. För mer information kring gravarna, se tabell nedan.

Barn_kyrka																	
Nytt gravnr	Utgr_år	Ålder_ost	Patologi	Placering	Anm	Armst	Kista	Fynd	Kön_Holck	Ålder_Holck	Hypoplas Holck	Kroppslängd Holck	Kön Saelebacke	Ålder_Saelebacke	Kön_Kariberg	Ålder_Kariberg	Hypoplas Kariberg
1972:1	1972	Infans I- Infans II		Under stenmur	Hör till äldsta tråkyrkan		x	Kistspik									
252	1985	Infans I				D		?		4 ca			?	4-5	?	5-5,5	
263	1985	Infans I		Ligger i kyrkan i kista 52. Eller under kyrkan?			x trap	?		Infans I			?	Infans I			
306	1985	Infant		Alldeles N om kyrkmur. Kan vara två gravar, en m huvudet i väst och en m huvudet i öst				?		0-0,6			?	Nyfödd	?	0,2-0,5	
277	1985	Infans II	Turner teeth, har haft kraftig hypoplasmi vid födseln. Tydliga kariesangrepp. Cibra orbitalia.			Utvidgande D av kor, andra halvan 1200-tal?	x?		?	8-10	x		?	7-8	?	7,5-8	xxx?
278	1985	Infans II	Metopism			Utvidgande av kor, andra halvan 1200-tal?	x?	Spik	?	10-12			?	10-11	?	11-11,5	xx
279	1985	Infans I	Metopism			Utvidgande C? av kor, andra halvan 1200-tal?	x?		?	4-5			?	4-5	?	5-5,5	
306	1985	Infans II				B-C	x?	?		Infans II			?	Infans II			
321	1985	Infans I		i kista 66			x	?		2-3			?	2-3			
330	1985	Infans I					x trap	?		1-2			?	1,5-2	?	1,5	
331	1985	Infans I		i kista 73		B	x	?		3 ca			?	3 ca			
332	1985	Infans I				B?	x bår under	?		2-4			?	2-3	?	2,5-3	
341	1985	Infant- Infans I					x	?		0-7?							
342	1985	Juvenils	Förkalkningstendenser irots ungdom (reumatisk sjukdom?)	Under gotisk korutvidgning, kista 15		D	x trap	F		17-19		155	F	15-18	?	15-16	

Barn_kyrka																	
Nytt gravnr	Utgr_år	Ålder_ost	Patologi	Placering	Anm	Armst	Kista	Fynd	Kön_Holck	Ålder_Holck	Hypoplas Holck	Kroppslängd Holck	Kön Saelebacke	Ålder_Saelebacke	Kön_Kariberg	Ålder_Kariberg	Hypoplas Kariberg
356	1985	Infant					x träverk	?		0-0,6			?	0-0,6	?	0,6	
411	1985	Juvenils		Under gotisk korutvidgning			x trap	F		13 ca							

Barngravar i och kring S:t Peterskyrkan i Tønsberg. De fetmarkerade har jag tolkat som påträffade inuti och tillhörande stenkyrkan.